

ES-SEYYİD OSMAN HULÜSİ EFENDİ'NİN

DOĞUMUNUN 100. YILI ANISINA...

Muhammed Bahâeddin [k.s.]

ŞÂH-İ NAKŞEBEND HAZRETLERİ

Prof. Dr. Necdet Tosun

ŞÂH-I NAKŞBEND HAZRETLERİ

Prof. Dr. Necdet TOSUN

Nasihât Yayınları

Ankara / 2015

Şâh-ı Nakşbend Hazretleri

Copyright © Nasihat Yayınları 2015

Bu kitaptaki metin ve resimlerin, tamamının veya bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi yada herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması ve depolanması yasaktır.

Yayın Numarası: 40

ISBN: 978-9944-774-31-4

Baskı:

SALMAT Basım Yayıncılık Ltd. Şti./ Ankara Tel: 0 312 341 10 20

2. Baskı **Şubat 2015**

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı

Visan İktisadi İşletmesi

Zaviye Mahallesi Hacı Hulûsi Efendi Cad. No:71 (44700)

Darende / MALATYA

Tel:(422) 615 15 54 Faks:(422) 615 28 79

www.nasihatyayinlari.com - facebook.com/nasihatyayinlari

visan@nasihatyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	3
ÖNSÖZ	5
BİRİNCİ BÖLÜM	9
ŞÂH-I NAKŞBEND	
HAZRETLERİNİN HAYATI	9
İKİNCİ BÖLÜM	31
ŞÂH-I NAKŞBEND	
HAZRETLERİNİN TASAVVUF ANLAYIŞI	31
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	61
BAZI MENKİBELERİ VE KERÂMETLERİ	61
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	75
ŞÂH-I NAKŞBEND'İN VEFATI VE	
YOLUN ONBİR KÂİDESİ	75

ÖNSÖZ

Şâh-ı Nakşbend diye anılan Hoca Bahâeddin Nakşbend Buhârî Hazretleri 14. asırda Orta Asya'nın mühim merkezlerinden biri olan Buha-ra'da dünyaya gelmiştir. Hicrî 718-791, mîlâdî 1318-1389 yılları arasında yaşayan bu Allah dostu, 12. asırda Abdülhâlik Gucdüvânî tarafından kurulan Hâcegân tasavvuf yolunun unutulmaya yüz tutan prensiplerini yeniden ihyâ ederek, dinî kurallara ve ehl-i sünnet yoluna son derece bağlı bir irfan okulu binâ etmiş, kendisinden sonra Nakşbendiyye adıyla anılan bu maneviyat yolu İslâm dünyasında geniş bir yayılma imkânı bulmuştur.

Hâcegân tasavvuf yolunun kurucusu sayılan Abdülhâlik Gucdüvânî, sesli zikir yerine sessiz zikri esas almış idi. Tasavvufî eğitimde halvet (40 gün yalnız kalıp ibâdete yoğunlaşmak) yerine sohbet, halk içine karışmak ya da diğer ifâde-siyle halvet der encümen (görünüşte halk içinde ama kalben Hak Teâlâ ile olmak, el kârda, gönül yarda olmak) prensibini benimsemiş idi. Ancak Abdülhâlik Gucdüvânî Hazretlerinin bu usûl ve prensipleri zamanla gevşedi ve yolunu devâm ettiren tâkipçileri sesli zikir, semâ ve halvet uy-

gulamasına yöneldiler. Kendisinden 150 yıl kadar sonra yaşayan ve Seyyid Emîr Külâl'e bağlanarak Hâcegân yoluna dâhil olan Bahâeddin Nakşbend ise vâkıasında (manevî yolla, rüyada) Abdülhâlik Gucdüvânî Hazretleriyle görüşüp ondan aldığı tavsiyeler üzerine Hâcegân yolunu tekrar eski usullerine çevirmiş, böylece bu yolun unutulmaya başlanan prensiplerini tekrar canlandırmıştır.

Medrese hocalarının sesli zikir, semâ-mûsikî ve halvet uygulamalarına hoş bakmadıkları, medreseler ile tekkeler arasında soğukluk ve mesâfenin olduğu bir dönemde Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri tarafından âlimlerin de kabul edeceği bir tasavvuf anlayışı geliştirilmiş, böylece Serrâc Tûsî (ö. 378/988) ve İmâm-ı Gazâlî (ö. 505/1111) gibi sûfî âlimlerin temellerini attığı "medrese ile tekkeyi barıştırma" çabaları en güzel meyvesini vermiştir. Bu meyve, Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretlerinin ismine nisbet edilerek zamanla Nakşbendiyye adıyla anılır olmuştur.

Celâl yönü gâlip olan bu Allah Dostu'nun hayatı, düşünceleri ve menkıbelerini günümüz okuyucusuna sâde bir dille özetlemek için bu küçük eser kaleme alınmıştır. Onun tasavvuf anlayışı ve prensipleri yüzyıllardan beri İslâm

dünyasında uygulanmakta ve istifâde edilmektedir. Kabri, Orta Asya'da Özbekistan'ın bir şehri olan Buhara'da önemli bir ziyâretgâhtır. Kendisini rahmetle anarken, elinizdeki bu küçük eserin, onun günümüz insanı tarafından daha iyi tanınmasına vesîle olmasını temennî ederiz.

Prof. Dr. Necdet Tosun
Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi / İstanbul

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞÂH-I NAKŞBEND HAZRETLERİNİN HAYATI

A. Doğumu ve Gençlik Yılları

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri Orta Asya'da, bugün Özbekistan sınırları içinde bulunan Buhara şehrinin Kasr-ı Hinduvân köyünde dünyaya geldi. Bu köy sonraları Kasr-ı Ârifân (Ârifler Köşkü) adını almıştır. Hoca Bahâeddin Hicrî 718 senesinin Muharrem ayında (Mart 1318) doğmuş, 791 (1389) senesinde vefât etmiştir. Bu durumda Hicrî takvim hesabıyla 73 yıl, Mîlâdî takvim hesabıyla ise 71 yıl ömür sürmüş olmaktadır. Asıl adı Bahâeddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî'dir.

Rivâyete göre Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri doğmadan önce Hâcegân tarîkatı şeyhlerinden Muhammed Baba Semâsî bazı müridleriyle Kasr-ı Hinduvân'dan geçerken, "Bu topraktan bir yiğidin kokusu geliyor, yakında Kasr-ı Hinduvân Kasr-ı Ârifân olacak." demişti.

Bahâeddin henüz üç günlük bebek iken Baba Semâsî'nin Kasr-ı Hinduvân'a geldiğini duyan dedesi küçük Bahâeddin'in göğsüne bir hediye koyup şeyhi Semâsî'nin huzuruna götürdü. Bebeği gören Semâsî, "O bizim oğlumuzdur, onu kabul ettik." dedi ve müridlerinden Emîr Külâl'e, "Size daha önce birkaç defa bu topraktan bir yiğit kokusu geliyor demiştim. Buraya gelirken de, bu koku artmış, o yiğit doğmuş olsa gerek diye söylemiştim. İşte o yiğit bu çocuktur. Asrın mürşidi olacağını umuyorum." dedi ve Bahâeddin'in tasavvufî terbiyesini Emîr Külâl'e havâle etti.

Hoca Bahâeddin'in annesinden nakledildiğine göre, o henüz dört yaşlarında iken annesine, "Şu ineğimiz alnında hilal şeklinde sakarı olan bir buzağı doğuracak." demiş ve birkaç ay sonra dediği gibi bir buzağı dünyaya gelmişti. Hoca Bahâeddin, küçüklüğünde babası ile birlikte nakışçılık yaptığı için "Nakşbend" lakabı ile meşhur olmuştu. O dönemde kumaşlara nakış işleyen, nakışlı elbiseler ya da desenli halılar dokuyan kişilere "Nakşbend" denmekte idi.

Mûteber kaynaklarda Hoca Bahâeddin'in gençliğinde babasıyla birlikte nakşbendlik yaptığı nakledilmektedir. Sonraları bu mesleği bırakmış olmasına rağmen kendisini çoğunlukla mes-

lek ismi olan Nakşbend diye isimlendirdiği bilinmektedir.

Hoca Bahâeddin'e "Nakşbend" lakabının verilmesi hakkında menkıbevî mâhiyetteki şu rivâyet nakledilir: "Hoca Bahâeddin'in babası muhtelif işler yapan bir tüccardı ve yanında hizmetçi çocuklar vardı. Bu çocuklardan birisi halı dokumaktaydı. O esnâda on yaşında olan Hoca Bahâeddin halı dokuyan çocuğun bulunduğu eve gitti. Hizmetçi çocuk o anda başka işlerle meşgul olduğu için onun yerine oturan Bahâeddin mekiği bir iki defa hareket ettirdi. Kendiliğinden çalışmaya başlayan mekikle bir saatte bir aylık iş ve güzel desenler meydana geldi. Bu durumu gören hizmetçi çocuk Bahâeddin'in babasına olanları anlattı. Babası da oğluna, Bahâeddin! Sen nakşbend olmuşsun, diye iltifat etti." Hoca Bahâeddin'in "Nakşbend" lakabına nisbetle, tesis ettiği tarîkata sonraları Nakşbendiyye adı verilmiştir.

Hoca Bahâeddin onsekiz yaşlarına geldiğinde dedesi onu evlendirmek istedi. Muhtemelen nişan cemiyetinde Baba Semâsî'nin de bulunmasını isteyen dedesi Bahâeddin'i Kasr-ı Ârifân'dan Buhâra'nın Semâsî köyüne davet için gönderdi. Bir gece orada kalan Bahâeddin ertesi gün Baba Semâsî ile birlikte Kasr-ı Ârifân'a geldi. Dedesi

Baba Semâsî'ye Bahâeddin'in evlilik işinden söz edince Semâsî, "Hayırlıdır, tamâmına erdirmek gerekir." dedi. Bunun üzerine dedesi düğünün hemen yapılmasını istediye de, babası geleneklere uyararak görkemli bir düğün yapmak için evliliğin biraz ertelenmesini istedi. Semâsî'nin, "Vakit ganîmettir, ertelemeye ve külfete gerek yok." demesine rağmen Bahâeddin'in babası bunu dikkate almadı ve düğünü bir süre erteledi. Ancak bir süre sonra ekonomik durumu bozulduğu için görkemli bir düğün yapacak imkânı da kalmadı. Bu hâdiseden kısa bir süre sonra Baba Semâsî vefât etti. Bunun üzerine dedesi Bahâeddin'i yanına alıp Semerkand'a götürdü ve oradaki bazı gönül ehli sûfîlerin sohbetinde bulunup feyz almasını sağladı. Ardından Buhara'ya getirip düğününü yaptı.

Rivâyete göre Hoca Bahâeddin gençliğinde babasıyla birlikte nakışçılık yaptığı dönemde bir rüya gördü. Bu rüyada eski Yesevî şeyhlerinden Hakîm Ata (ya da Seyyid Ata) kendisini bir Türk (Yesevî) şeyhine havâle etmişti. Hoca Bahâeddin uyanınca rüyada gördüğü şeyhin sîmâsını zihninde muhâfaza etti ve rüyayı babaannesine anlattı. O da Bahâeddin'e, "Oğul! Sana Türk şeyhlerinden bir nasîb ulaşacak." dedi. Bahâeddin birgün Buhara çarşısında iken rüyada gördüğü

bu zâtla karşılaştı. Adı Halîl (Derviş Halîl, Halîl Ata) idi. Ancak orada sohbet etme imkânı olmadı. Bahâeddin onu evine kadar tâkip etti, sonra kendi evine döndü. Akşam bir haberci gelip, “Derviş Halîl (bir rivâyette Şeyhzâde Halîl) seni çağırıyor.” dedi. Çok sevinen Bahâeddin yanına bazı hediyeler alıp Derviş Halîl’in evine gitti ve sohbetine katıldı. O sohbette gördüğü rüyayı anlatmak istedi. Ancak Derviş Halîl, “Ol kim sening köngülingdedür bizge ayândur, aytmak ni hâcet. / Senin gönlünde olan şey bizce mâlumdur, söylemeye gerek yok.” dedi. Bunun üzerine Hoca Bahâeddin’in ona bağlılığı ve muhabbeti daha da arttı. Sohbetlerine devam etmeye başladı.

Bu dönemde Hâcegân şeyhlerinden Baba Semâsî’nin halifesi Emîr Külâl, Bahâeddin’in yanına gelip, “Baba Semâsî Hazretleri, oğlum Bahâeddin hakkında mânevî terbiye ve şefkatini esirgeme, yoksa sana hakkımı helal etmem, demişti. Efendi Hazretlerinin vasiyetinde kusur edersem adam olmayayım!” dedi ve îmâ yoluyla Bahâeddin’in kendisine intisap etmesini istedi. Ancak o dönemde Yesevî şeyhi Dervîş Halîl’in sohbetlerine devam eden Bahâeddin Nakşbend muhtemelen Emîr Külâl’in bu teklifini kabul etmedi.

Bir süre sonra Derviş Halîl'e Mâverâünnehr padişahlığı verildi ve Sultan Halîl diye anılmaya başlandı. Hoca Bahâeddin padişahlık döneminde de onun yanından ayrılmadı ve hizmetinde bulundu. Bazı kaynaklarda Hoca Bahâeddin'in Sultan Halîl'e saltanatı boyunca altı sene hizmet ettiği kayıtlıdır. Bazılarında ise 12 sene onun yanında bulunduğu nakledilmektedir. Altı sene padişahlıktan önce, altı sene de padişahlığı döneminde onun hizmet ve sohbetinde bulunmuştur diye yazan eserler de vardır. Bir süre sonra Sultan Halîl'in bir düşmanı ortaya çıkıp onu savaşta yendi ve saltanatına son verdi. Bu hâdise üzerine gönlü dünyevî işlerden uzaklaşan Hoca Bahâeddin Buhara'nın Rîvertûn köyüne döndü ve orada bir süre münzevî bir şekilde ikâmet etti. Bahâeddin Nakşbend'in bu sûfî padişah ile toplam oniki sene birlikte bulunduğunu kabul edersek, Hicrî 735-747 (Mîlâdî 1335-1346-47) tarihlerini yani 17-29 yaşları arasını bu şahsın yanında geçirmiş olmaktadır.

Bu konuda başka bir rivâyet de şöyledir: Hoca Bahâeddin Sultan Halîl'in -ki ona Gazân (Kazân) Sultan derler- yanında cellâtlık yapıyordu. Birgün Gazân Sultan'a bir suçlu getirildi. Sultan onun idam edilmesini emretti. Hoca Bahâeddin kılıcı adamın boynuna üç defa vur-

masına rağmen kılıç kesmedi. Her vuruşta adamın birşeyler fısıldadığını farkedene Bahâeddin adama ne okuduğunu sordu. O da, “Şeyhimi yâdedip şefaatchi tutuyorum.” diye cevap verdi. Hoca Bahâeddin, “Senin şeyhin kim?” diye sorunca, adam, “Şeyhim Seyyid Emîr Külâl’dir.” dedi. Hoca Bahâeddin Emîr Külâl’i önceden tanıyordu. Bu hâli müşâhede edince Emîr Külâl’e olan güven ve muhabbeti bir kat daha arttı. (Başka bir rivâyette, elinden kılıcı attı ve gidip Emîr Külâl’in sohbet ve hizmetine dâhil oldu.)

Burada şunu ilâve etmek gerekir ki, Şâh-ı Nakşbend Hazretleri gençliğinde bir dönem devlet işlerinde bulunmuş ve bu dönemde cellâtlık da yapmış olabilir. Cellâtlık İslâm tarihinde normal bir meslektir. İslâm hukukunda kısas yani adam öldürenin devlet tarafından idam edilmesi cezası vardır (2/Bakara, 178-179). Bu cezâyı infaz ve şeriatın ahkâmını icrâ edecek kişi de cellâttır. Yani o, Allahu Teâlâ’nın emrini yerine getiren bir memurdur. Kötü bir şey yapmamaktadır. Kaldı ki gençliğinde eşkiyâ iken tevbe edip evliyâ olan Fudayl b. İyâz gibi sûfîler de vardır.

B. Mürîdlik Dönemi

Gazân Han Halîl’in saltanatı yıkıldıktan sonra Buhara’nın Rîvertûn köyüne dönen Hoca

Bahâeddin orada münzevî ve cezbeli bir hayata başladı. Bu dönemde o, sık sık Buhara'daki mübârek sayılan mezarları ziyâret ediyordu. Yine böyle kabir ziyâreti yaptığı bir gece gittiği mezarların başındaki lambalarda yağın dolu olmasına rağmen fitili hareket ettirilmediği için ışığın az olduğunu gördü. Mezâr-ı Mezdâhin'de kibleye dönük olarak otururken kendinden geçen Hoca Bahâeddin bu gaybet hâlinde büyük bir tahtın üzerine yüzü peçeli bir zâtın oturmuş olduğunu, tahtın etrafında da birçok kişiler bulunduğunu müşahede etti. O topluluk içinde Muhammed Baba Semâsî'yi görünce bunların vefât eden meşâyıhlar olduğunu anladı. Bunlardan birisi Bahâeddin Nakşbend'in yanına gelip tahtta oturan kişinin Abdülhâlik Gucdüvânî, yarındakilerin de halifeleri olduğunu söyledi ve tek tek isimlerini saydı. Sıra Baba Semâsî'ye gelince, "Sen onu hayatta iken görmüştün. Senin şeyhindir ve sana bir külâh (kalpak, sarık) vermişti." dedi. Bahâeddin Nakşbend onu tanıdığını ancak külâh hâdisesi üzerinden çok zaman geçtiği için unuttuğunu ifâde etti. O şahıs, "Külâh yani kalpak senin evindedir ve sana şu kerâmeti verdiler ki, gelecek belâ senin bereketinle defolur." dedi. Sonra o topluluk, "İyi dinle! Hoca Abdülhâlik sana seyr u sülûkta müstağnî

kalamayacağıın şeyler söyleyecek.” dediler. Hoca Abdülhâlik yüzünden peçeyi kaldırdı ve tasavvufî eğitimin başlangıcı, ortası ve sonu hakkında bilgiler verdi. Gucdüvânî'nin rûhâniyetinden feyz ve bilgi aldığı için Hoca Bahâeddin'e Üveysî denmekte ve onun gerçek mürşidi olarak Abdülhâlik Gucdüvânî kabul edilmektedir.

Abdülhâlik Gucdüvânî'nin sözlerinden bazıları şunlardı: “O gördüğün lambalar sana bir işârettir. Sende bu yola karşı kâbiliyet var ama kâbiliyet fitilinin hareket ettirilmesi lâzım ki aydınlık olsun ve sırlar zuhûr etsin. Dâimâ dinin emir ve yasaklarına uymak, azîmet ve sünnet ile amel etmek, ruhsat ve bid'atlardan kaçınmak gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözlerini rehber edinmek, hadis ve sahabe sözlerini öğrenmek gerekir.” Gucdüvânî'nin nasihatları bittikten sonra halifeleri Hoca Bahâeddin'den evindeki Ali Râmîtenî'ye âid külâhı alıp Nesef'te bulunan Emîr Külâl'e götürmesini söylediler. Ayrıca müşâhede ettiği bu hâlin doğruluğuna alâmet olarak yolda karşılaşacağı bazı hâdiseleri önceden haber verdiler. Sonra onu biraz sarstılar ve Hoca Bahâeddin kendine geldi.

Sabahleyin hemen Rîvertûn köyündeki evine giden Bahâeddin Nakşbend akrabalarına külâhı sordu. “O külâh uzun süreden beri şurada dur-

maktadır.” deyip yerini târif ettiler. Hoca Bahâeddin külâhı alıp yola çıktı. Rüyasında söylendiği gibi yolda bazı hâdiselerle karşılaştı ve sonunda Nesef’e gelip Emîr Külâl’in huzûruna girdi. Külâhı Emîr Külâl’in önüne koyduğunda uzun bir süre sessiz kalan Külâl, “Bu Azîzân’ın külâhı mıdır?” dedi. Bahâeddin Nakşbend, “Evet” deyince, Emîr Külâl, “Bu külâhı iki kumaş arasında muhâfaza etmen işâret edildi.” dedi. Bahâeddin Nakşbend de bunu kabul etti. Ardından Emîr Külâl, Bahâeddin Nakşbend’e zikir telkîn etti ve kelime-i tevhîde (nefy u isbât) hafî yani sessiz olarak devam etmesini istedi. Bu şekilde Emîr Külâl’e intisap etmiş olan Hoca Bahâeddin, vâkıasında (rüyasında) Abdülhâlik Gucdüvânî’den aldığı emir üzere azîmetle amel edip cehrî yani yüksek sesle zikir yapmadığını ifâde etmektedir.

Emîr Külâl’in tekkesinde bazı akşamlar cehrî zikir meclisleri kurulmaktaydı. Sohbetlere iştirâk eden Hoca Bahâeddin, cehrî zikir başlayınca tekkeden çıkar ve zikre iştirâk etmezdi. Bu durum bazı mürîdleri rahatsız etti ve dedikodulara sebep oldu.

Bu dönemde bir gece Emîr Külâl’in tekkesine gittiğinde sohbeta alınmayıp tekkeden çıkarılan Bahâeddin Nakşbend’in tekke eşliğinde sabaha

kadar karlar altında yatıp beklediği ve sabah namazı için çıkan Emîr Külâl'in onun bu hâlini görüp muhabbetle tekkeye kabul ettiği nakledilir.

Bu konuda onun şöyle dediği rivâyet edilir: “Kış mevsiminde gâyet sert bir havada, bir gece içimde Seyyid Emîr Külâl Hazretlerinin sohbetine gitmek arzusu doğdu. Eski postumu üstüme alarak köyündeki dergâhına gittim. Emîr Külâl Hazretleri dervişleriyle birlikte bir yerde oturuyorlardı. Mübârek nazarlarını benim üzerime çevirerek, “Bu kimdir?” diye sordular. Ben olduğumu öğrenince, “Onu hemen dergâhtan dışarı çıkarın.” diye işâret buyurdular. Evden dışarı çıktığım zaman, az kalsın nefsim bana isyan edip teslimiyet ve irâde dizginlerini elimden alacaktı. O anda ilâhî yardım bana yetişti. Kendi kendime, “Bu hor ve hakîrliğe, Allah'ın rızâsını kazanmak için katlanacağım. Bu yoldan vaz geçmek uygun değildir.” diyerek hemen başımı dergâhın eşigine koydum ve “Her ne hâl zuhûr ederse etsin, bu eşikten başımı kaldırmayacağım.” dedim. O sırada kar yağıyordu. Hava da çok soğuktu. Sabahın olmasına az bir zaman kala Seyyid Emîr Külâl dergâhtan (veya evinden) dışarı çıktı. Mübârek ayakları bu zayıf kulun başına basınca beni eşikten kaldırıp içeri götürdü.

Kendimden geçmiş bir halde iken beni tekrar normal duruma getirdi. Sonra, 'Ey oğul! Bu saâdet elbisesi, senin boyuna göre biçilmiştir.' diyerek müjdeledi. Mübârek elleriyle ayaklarımdan diken ve çer çöpü çıkararak temizledi, bana mânen nazar etti. "

Hoca Bahâeddin Hazretleri sonraki yıllarda kendi müridlerinin gevşekliği üzerine bu olayı anlatır ve şöyle ilave ederdi: "Her sabah evimden dışarı çıktığımda, acaba bir mürîd başını kapımızın eşiğine koymuş mudur, diye hatırıma geliyor. Ne yazık ki şimdi herkes şeyh olmuş, mürîd kalmamış."

Bu konuda ondan nakledilen başka bir rivâyet de şöyledir: "Mürîdliğe başladığım ilk günlerde bir yere giderken güzergâhım üzerinde bir kumarhâneye rastladım. İçeride bir topluluğun kumar oynadığını gördüm. Onlardan ikisi oyuna iyice kendilerini kaptırmışlardı. Sonunda birisi mağlup oldu ve bütün mal-mülkünü kaybetti. Perişan bir hâle düşmesine rağmen kumar oyununa gayretle devam ediyor ve gâlip olan arkadaşına şöyle diyordu:

'Ey tatlı yüzlü dost! Mal değil, baş da gitse bu işten geri dönüş yok.' O adamın bâtıl bir kumardan aldığı zevk ve şevki gördüğüm zaman

bana gayret geldi ve o günden beri bu maneviyat yolunda talebim arttı.”

Mürîdlik döneminde zaman zaman tekke hizmetlerinde çalışan Hoca Bahâeddin, yetişme döneminde şeyhinin tavsiyesi ile yedi sene hem hayvanlara hizmet ettiğini, hem de yolları temizlediğini ifâde etmiştir. Bu konuda şöyle dediği nakledilir: “O aziz zât bana şu tavsiyede bulundu: ‘Kalplere dikkat et. Düşkün zayıf ve gönlü kırıklara yardımcı ol. Halkın iltifat etmediği kimselere iltifat et ve onlara karşı mütevâzı ol. Hayvanların bakımını da kibirlenmeden yerine getir. Çünkü hayvanlarda, Hak Teâlâ’nın mahlûku oldukları için rubûbiyyet nazarı vardır. Eğer onların bir uzvunda yaraları varsa ilaç sürerek tedavi et. Yol ve geçitlerin bakımı ile meşgul ol. Eğer yol üzerinde insanların hoşlanmayacağı bir şey görürsen onu kaldırıp at ki oradan geçenlere bir zarar gelmesin.’ O Allah dostunun bana emrettiği her işi, tam bir teslimiyet içinde yerine getirdim. Neticelerini ve mânevî hâlimdeki ilerleyişi bizzat gördüm.”

Hoca Bahâeddin, mürîdlik döneminde şeyhi Emîr Külâl’in halifelerinden Bahâeddin Dîggerânî (Kışlâkî)’den hadis tahsili yapmış, Şemseddîn Külâl’den de Irak meşâyihinin murâkâbe usûlünü öğrenmiştir. Şöyle dediği nakledilir:

“Tasavvuf yolunda makam ve menzilleri aşarken Hallâc-ı Mansûr’ın hâli iki kere bende peydâ oldu. Neredeyse onun söylediği sözü (Ene’l-Hak ifâdesini) ben de söyleyecektim. O esnâda Buha-ra’da bir darağacı vardı. O darağacının yanına gittim ve kendi kendime, ‘Eğer o sözü söylersen, yerin bu darağacı olur.’ dedim. Allahu Teâlâ’nın yardımıyla o makamdan geçtim ve o sözü söylemekten kurtuldum.”

Hoca Bahâeddin’in Emîr Külâl’in sohbet ve hizmetine kaç sene devam ettiği ve gördüğü tasavvufî eğitimin detayları bilinmemektedir. Ancak belli bir olgunluğa kavuştuktan sonra Emîr Külâl, oğlu Emîr Burhân’ın terbiyesini Bahâeddin Nakşbend’e havâle etmiş ve onun irşâda ehil olduğunu bizzat görmek istemişti. Bahâeddin Nakşbend’in tasavvuf yolunda yüksek bir mertebeye ulaştığını ve kendisinde daha yükselme kâbiliyetinin bulunduğunu gören Emîr Külâl bir gün ona şöyle hitap etti: “Oğlum Bahâeddin! Hoca Muhammed Baba Semâsî’nin sizin hakkınızdaki tavsiyesini tam olarak yerine getirdim.” Sonra göğsüne işâret ederek devam etti; “Memelelerimi sizin için kuruttum ve rûhâniyet kuşunuz beşeriyet yumurtasından çıktı. Ama himmet kuşunuz yüksekte uçmaktadır. Bugün size izin veriyorum, Türk ve Tâcik her kimden burnunu-

za bir mâneviyat kokusu ulaşırsa talep edin ve himmetiniz gereği bu talepte kusur etmeyin.”

Bahâeddin Nakşbend, şeyhinin bu sözlerinden sonra bir süre Emîr Külâl'in halifelerinden Mevlânâ Ârif Dîggerânî'nin sohbetinde bulundu. Ancak Dîggerânî ile olan bu beraberlik, mürîd mürşid ilişkisinden ziyâde arkadaş sohbeti mâhiyetinde idi. Hoca Bahâeddin, Ârif Dîggerânî ile geçen sohbet döneminin sonunda iki üç ay kadar da Yesevî şeyhlerinden Kusem Şeyh'in sohbetinde bulundu. Bundan sonra Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretlerinin mürîdlik döneminin bittiği ve halkı irşâda başladığı anlaşılmaktadır.

C. Şeyhlik ve İrşâd Dönemi

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri halkı irşâda başlayınca ilk mürîdleri, şeyhi Emîr Külâl'in sohbet halkasından ayrılıp gelen dervişler oldu. Hatta Emîr Külâl'in oğlu Emîr Burhân bile Bahâeddin Nakşbend'in sohbetlerine iştirâk ediyordu. Emîr Külâl'in bu duruma üzüldüğünü duyan Hoca Bahâeddin, Emîr Burhân'ı babasının sohbet halkasına gönderdi. Kaynaklarda Emîr Külâl'in, mürîdlerini Hoca Bahâeddin'in sohbetine gitmekten menettiği, Hoca Bahâeddin'in de bir grup âlimle birlikte Emîr Külâl'e gidip cehrî

zikir yapmaması konusunda onu îkâz ettiği nakledilir. Hoca Bahâeddin Nakşbend ile şeyhi Emîr Külâl arasında oluşan geçici ve bir dönemlik bu soğukluk, cehrî-hafî (sesli-sessiz) zikir meselesinden kaynaklanmış olabilir. Emîr Külâl'in sohbet gitme konusunda mürîdlerine daha esnek yaklaşımı neticesinde bu soğukluğun ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri halkı irşâd ile meşgul olduğu bu dönemde Orta Asya'nın muhtelif şehirlerinde sohbetler yaptı, çok sayıda kişi kendisine mürid oldu. Buhara'nın önde gelen âlimlerinden Hüsâmeddin Hoca Yûsuf b. Mahmûd el-Hâfızî el-Buhârî'nin Hoca Bahâeddin'e intisap etmesi ise önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu zâtın ardından Buhara âlimleri ve talebeleri yoğun bir şekilde Hoca Bahâeddin'in sohbet halkasına katılmaya başladılar. Bu durumdan endişelenen bazı âlimler böyle giderse medreselerin boş kalacağını söyleyip Bahâeddin Nakşbend hakkında dedikodu yapmaya başladılar. Sonunda Hoca Bahâeddin ile bazı Buhara âlimleri bir mecliste buluştular. Hoca Bahâeddin, "Tarîkatımızı size anlatalım, eğer şerîata ve sünnete aykırı bir husus varsa söyleyin ondan vazgeçelim." dedi. Anlatılanları dinleyen âlimler bu konuda söyleyecek bir şey

bulamadılar ve “Tarîkatınız istikâmet üzeredir, itirazımız yok.” dediler. Bazıları, “Giydiğiniz külâh (kalpak) şöhrete sebep olmaktadır.” deyince Hoca Bahâeddin, “Mâdem ki külâhım tartışma konusu oldu, onu giymemek daha doğrudur.” deyip başındaki kalpağı çıkardı ve bir fakire verdi. Bu hâdiseden sonra Bahâeddin Nakşbend’in ulemâ nezdindeki îtibârı bir kat daha artmış oldu.

Bahâeddin Nakşbend’in şeyhlik dönemindeki önemli hâdiselerden biri de hacca gidişidir. Mûteber kaynaklar onun iki defa hacca gittiğini kaydederler. İlk haccından döndüğü gün şeyhi Emîr Külâl vefât ettiğine göre 771 (1370) senesi Zilhicce ayında ilk haccını yapmış olmalıdır. Bazı mürîdleriyle birlikte ilk haccına giderken Merv, Serahs ve Meyhene gibi şehirlere uğrayan Hoca Bahâeddin, Meyhene’de Ebû Sa’îd-i Ebu’l-Hayr’ın neslinden Hoca Müeyyed’in evinde misâfir oldu. Hicaz’a varıp haccını yaptı.

Hacdaki bir hâtırasını şöyle anlatırdı: “Mekke’de iki kişi gördüm. Birisinin himmeti ve hedefi çok yüksek, diğèrininki ise çok düşüktü. Hedefi ve niyeti düşük olan kişiyi tavaf esnâsında görmüştüm. Kâbe’nin kapı halkasına tutunmuş, böyle mübârek bir mekânda Cenâb-ı Hak’tan dünyalık birşeyler istiyordu. Himmeti ve hedefi

yüksek olan kişiyi de Mînâ Pazarı'nda görmüş-tüm. Yaklaşık 5000 dinarlık alış veriş yapan bir genç idi. Ancak bu esnâda bir an bile kalbi Allah'tan gâfil değildi. O gencin gayretinden etkileniş imrendim."

Hoca Bahâeddin Nakşbend hacdan dönerken Bağdat'tan geçip Mâzenderân'a geldi. Orada ulemâdan Seyfeddîn Ebherî ile görüştü ve Merv'e doğru hareket etti. Muhtemelen bu dönemde, Tus ya da Serahs'ta iken Herat'tan Melik Hüseyin Kert bir haberci gönderip Hoca Bahâeddin'i Herat'a davet etti. Melik Hüseyin, Bahâeddin Nakşbend için bir ziyâfet tertipleyerek birçok âlim ve şeyhi sofrasına davet etmişti. Ancak Hoca Bahâeddin sultanların sofrasındaki yiyeceklerin haram ya da şüpheli yollarla kazanılmış olabileceğini düşünerek bir şey yemedi, arkasından gönderdiği hediyeleri de kabul etmedi.

Melik Hüseyin, "Şimdi bu yemeği kime sarf edelim?" diye sorunca Hoca Bahâeddin Hazretleri şöyle buyurdular: "Şeriata göre herhangi bir şeyde şüphe varsa o, fakirlere sarf edilir. Gerçi bu yemekler helâldir. Fakat Herat'ta bu yemeklerin bir lokmasına muhtaç olduğu halde kanaat sahibi öyle fakirler vardır ki, onlara verilse daha iyi olur." Melik Hüseyin de bu tavsiyeye uydu

ve ardından Hoca Bahâeddin'e sordu, "Bu derişlik size mîras mı kaldı?" Hoca Hazretleri şöyle cevap verdi: "Miras değildir. İnsan ve cinlerin bütün amellerine denk olacak şekilde ilâhî bir cezbe (Allah'ın, kulu kendine çekip yaklaştırması, feyzi) geldi ve beni bu saâdete erîştirdi." Melik tekrar sordu, "Sizin tarîkatınızda cehrî (yüksek sesli) zikir, semâ ve halvet var mıdır?" Hoca Bahâeddin, "Hayır, yoktur." diye cevap verdi. Melik, "O hâlde sizin tarîkatınız ve yolunuz nasıl bir şeydir?" diye sorunca, Hoca Bahâeddin: "Abdülhâlik Gucdüvânî Hazretlerinin tavsiyesi olan halvet der encümen, yani halk içinde Hak Teâlâ ile olmaktır." diye karşılık verdi. Melik, "Bu nasıl gerçekleşebilir?" diye sordu. Hoca Hazretleri, "Bu, zâhirde halk ile bâtında (kalben) Hak Teâlâ ile meşgul olan, halkın arasına karışması, kendisini Hak Teâlâ'yı zikir ve fikirden geri bırakmayan kimseye müyesser olur." buyurdu.

Bahâeddin Nakşbend bu hac dönüşünde bir süre Merv'de ikâmet etti. Buhara'ya döndüğü gün şeyhi Emîr Külâl (ö. 772/1370) vefât etmişti. Bazı kaynaklarda Emîr Külâl'in vefât etmeden önce müridlerine Hoca Bahâeddin'e tâbi olmalarını söylediği nakledilir. Emîr Külâl'in cenaze merâsimine yetişen Bahâeddin Nakşbend bilâha-

re kendi köyü Kasr-ı Ârifân'a gitti. Bu dönemde 52 (Hicrî takvimle 54) yaşında idi.

Hoca Bahâeddin'in menkıbelerini anlatan eserlerde, onun bazı müridlerinin de katıldığı ancak başarısızlıkla sonuçlanan bir halk ayaklanmasından bahsedilir. Hangi idâreciye karşı ve hangi târihte olduğu kaydedilmeyen bu olayın sonunda Bahâeddin Nakşbend'in önde gelen müridlerinden ve Muhammed Pârsâ'nın amcası olan Hüsâmeddîn Hoca Yûsuf Hâfızî Buhârî öldürülmüştür. Menkıbelerde anlatılanlara bakılırsa, halkın gücünün az oluşu ve çok kan dökülme ihtimâli olduğu için Bahâeddin Nakşbend'in bu ayaklanmayı zâhiren desteklemediği, ancak kalben onlara yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Hoca Bahâeddin'in şeyhlik döneminde vukû bulan hâdiselerden biri de, Deşt-i Kıpçak tarafından bir ordunun gelip Buhara'yı kuşatması ve halkın sıkıntılı günler yaşamasıdır. Menâkıb kitaplarında tarih ve isim verilmemiş ise de, kastedilen hâdise, Deşt-i Kıpçak'ta hüküm süren Altınordu (Tokmak) hanı Toktamış'ın 789 (1387-88)'da Mâverâünnehr'e girip Buhara'yı muhâsara ettiği ancak kendisini kuvvetle müdâfaa eden bu şehri alamadığı kuşatma olmalıdır. Bu hâdisede birçok insan ve hayvan telef olduğu için halkın zihninde kötü bir hâtıra olarak yer etmiştir.

Bu konuda kaynaklarda şöyle bir rivâyet geçer: “Bir vakit Kıpçak Ovası tarafından büyük bir ordu Buhara’ya geldi. Şehirdeki kalabalık halk hisara (kale içine) sığındılar. Aşırı izdiham sebebiyle birçok kişi damların (çatıların) üzerini tuvalet olarak kullanıyordu. Dervişlerin çoğu Hoca Bahâeddin Hazretlerinin civarına sığınmıştı. Bir gün Hoca Bahâeddin mescidin damında dervişlerle oturuyordu. Dervişler arasında iki tane de talebe vardı. Hoca Bahâeddin onlara, “Bu damlar üzerindeki tuvaletleri siz temizleyin. Ben de bir zamanlar Buhara’daki bütün medreselerin tuvaletlerini temizlemiştım.” buyurdular.

Hoca Bahâeddin’in hayatındaki önemli hâdiselerden biri de ikinci kez hacca gidişidir. Bu yolculukta halifelerinden Hoca Muhammed Pârsâ da yanındaydı. Merv’e geldiklerinde Muhammed Pârsâ’yı diğer müridlerle birlikte Bâverd (Ebîverd) yoluyla Nişabur’a gönderen Bahâeddin Nakşbend, Herat’a giderek Zeyneddîn Ebû Bekir Tâyebedî (ö. 791/1388-89) ile görüştü ve onunla üç gün sohbet etti. Ardından Nişabur’a gelerek diğer müridlerine katıldı. Bağdat’a geldiklerinde Hicaz yolculuğu için deve kiraladılar. Haccı tamamladıktan sonra dönüş yolunda tekrar Bağdat’a geldiklerinde içlerinde Şeyh Nûreddîn Abdurrahman’ın da bulunduğu

bir ulemâ ve sûfiyye meclisine iştirak ettiler. Hoca Bahâeddin, Bağdat'ta iken Abdülkâdir Geylânî'nin türbesini de ziyâret etmiş olmalıdır. Bu ziyâret konusunda bazı muahhar Kâdirî menâkıblarında bilgi bulunmaktadır. Ancak Bahâeddin Nakşbend'in menâkıbını ihtivâ eden temel eserlerde bu konuda herhangi bir bilgi yoktur.

Bağdat'tan Merv'e gelen Hoca Bahâeddin Nakşbend burada bir süre ikâmet edip Buha-ra'ya döndü ve ömrünün sonuna kadar burada yaşadı. Bu ikinci hac yolculuğunda hastalanan Bahâeddin Nakşbend'in bu yolculuğu, yaşlılık döneminde ve vefâtına yakın bir tarihte (790/1388 ya da daha önce) gerçekleşmiş olmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞÂH-I NAKŞBEND HAZRETLERİ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI

A. İrşâd Usûlü

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretlerinin şu sözleri, mürîdlerinin tasavvufî eğitiminde izlediği yolu göstermesi açısından dikkat çekicidir: “Biz mürîdi dilersek cezbe, dilersek sülûk yoluyla terbiye ederiz. Bu bizim elimizdedir. Sohbetimize gelenlerden bazılarının gönlünde muhabbet tohumu vardır. Ama dünyevî alâkalar yüzünden gelişip büyüyememiştir. Bizim vazîfemiz o alâkaları temizlemektir. Bazılarının ise gönlünde muhabbet tohumu yoktur. Burada bizim vazîfemiz tohum oluşturmaktır.”

Hoca Bahâeddin bir kişiyi ziyârete gittiğinde onun hâlini hatırını sorduktan sonra âile efrâdını, akrabâlarını, binek hayvanlarını, hatta tavuklarını bile sorar, böylece o kişinin gönlünü kazanmaya çalışırdı. Bir mecliste yemek hazırlandığı zaman, onu hazırlayanlara bizzat kendisi yemekten ikrâm ederdi.

Meşhur sözlerinden biri şudur: “Biz nihâyeti bidâyete dercediyoruz.” Bununla tüm makâmların nihâyeti (sonu) olan cezbe ve muhabbetin bu tarîkatta başlangıçta ortaya çıktığını ifâde etmek istemişti.

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri bazen kendisine mürîd olmak isteyenlerin samimiyetini imtihan ederdi. Bazen de mürid olduktan sonra dünya malına ve paraya karşı zaafı ve kalbî bağlılığı var mı diye kontrol ederdi.

Hoca Sekkâ-yı Semerkandî, Bahâeddin Nakşbend’e mürîd olmak niyetiyle Semerkand’dan Buhara’ya doğru yola çıkmıştı. Semerkand’da yola çıkarken annesi ona dört dinar para vermişti. Hoca Sekkâ Buhara’ya Şâh-ı Nakşbend’in huzuruna gelip onun hizmetinde bulunmak istediğini söyleyince Bahâeddin Nakşbend âdeti olmadığı halde, “Bize dünyevî bir şey vermedikçe seni kabûl etmeyiz.” dedi. Hoca Sekkâ kendisinin çok fakir ve beş parasız bir insan olduğunu ısrarla söyleyince Şâh-ı Nakşbend mürîdlerine, “Bunun gömleğinin cebinde annesinin verdiği dört dinar var, onu getirin.” diye emretti. Hoca Sekkâ bu durumu hayretle izlerken Hoca Bahâeddin Nakşbend o dinarları almayıp orada oynayan küçük çocuklara verilmesini istedi. Çocuklar paralarla ilgilenmeyip bir

kenara fırlatıp attılar. Hoca Sekkâ'nın mahcûbiyeti bir kat daha artmış oldu. Şâh-ı Nakşbend ona, "Cimrilik kadar kötü bir huy yoktur. Hak yoluna talebe olmanın yanında dört dinarın ne değeri var?" dediler ve sonra bu zâtı mürîdliğe kabul ettiler.

Şâh-ı Nakşbend'in mürîdlerinden biri şöyle anlatıyor: "Efendi Hazretlerine intisap etmişim. Birgün alım satım yaptığım dükkânıma teşrif buyurdular. O gün çok kazanç elde etmişim. Efendi Hazretleri, 'Bugün ne kadar kazandın?' diye sordu. 'Bilmiyorum, ama hepsi budur.' diyerek huzurlarına getirdim. Bir önlüğe koydular ve alıp götürdüler. Evime geldiğimde etraftan (âilem) bazı sözler söyleyip dedikodu yaptılar. Ben de bazen onlara muvâfakat ettim. Gece yarısı ansızın Efendi Hazretleri bir derviş ile o önlüğü tam olarak geri gönderdiler. Beni büyük bir mahcûbiyet ve sıkıntı sardı. Ama Efendi Hazretlerinin keremiyle sıkıntıdan kurtulup huzûra kavuştum."

Bu menkıbelerden anlaşıldığına göre Hoca Bahâeddin Hazretleri, müridlerini dünya malına gönül vermeme konusunda eğitmek için bu şekilde davranmıştır. Ayrıca bazı müridlerinde kibir duygusu hissederse onu kırmak için müridin nefesine zor gelecek işleri emrederdi.

Rivâyete göre Alâeddin Attâr, Hoca Bahâeddin'e yeni mürid olduğu dönemde Bahâeddin Nakşbend Hazretleri ona pazara gidip elma satmasını emretmiş, Alâeddîn Attâr da bu işi yaparak nefsinin gururunu kırmış ve iyi bir derviş olmuştur. Zira Alâeddin Attâr hem zengin bir âileden geliyor, hem de medrese ilimleriyle meşgul olduğu için toplumda seçkin bir konumda bulunuyordu. Bu konumun getirebileceği benlik duygusunu önlemek için şeyhi ona çarşıda satıcılık yapmasını söylemiş, o da bu emri yerine getirmişti. Ancak ağabeyi Hoca Şihâbeddîn ve kardeşi Hoca Mubârek bu durumdan rahatsız oldular. Varlıklı bir aile çocuğunun basit bir iş yapması onurlarına dokunduğu için Alâeddîn'i kınamaya başladılar. Bunu duyan Bahâeddin Nakşbend, Alâeddin Attâr'a, gidip kardeşlerinin dükkânının önünde elma satmasını söyledi. Alâeddin tüm tenkidlere aldırmadan bunu da yaptı. Esâsen bütün bunlar onun tasavvufî eğitiminin birer parçasıydı. Bu şekilde Alâeddin Attâr hem ilmin verebileceği gururdan korunuyor, hem de "*Kınayanın kınamasından korkmayan.*" (5/Mâide, 54) melâmet neş'esinde bir sûfî olarak yetiştiriliyordu.

B. Tasavvufî Görüşleri

1. İntisap

İntisap, bir şeyhe bağlanmak, mürid ve talebe olmak demektir. İntisap öncesi hazırlık döneminde şeyhin ve mürîdin bazen istihâre yaptıkları yani bu işin hayırlı olup olmadığına dâir mânevî bir işâret bekledikleri görülmektedir. Yakûb Çerhî intisap etmek niyetiyle geldiği zaman Bahâeddin Nakşbend onu hemen mürîdliğe kabul etmemiş ve “Biz mânevî bir işâret olmadan kimseyi kabul edemeyiz, bakalım bu gece ne işâret gelecek.” diyerek istihâre yapacağını ifâde etmiş, ertesi sabah da mânen kabul yönünde işâret geldiğini müjdelemiştir.

İntisap öncesi mürîd adayına sorulan muhtemel sorulardan biri de işi ve mesleği idi. “Bizim yolumuzda hırka değil, hırfe (meslek) önemlidir.” diyen Hâcegân ve Nakşbendiye şeyhlerinin başkalarına yük olmamaları için işsiz insanları mürîdliğe kabul etmedikleri bilinmektedir. İlim tahsiline önem veren bazı Nakşbendî şeyhleri tasavvufî eğitime yönelmek için medrese eğitimini bırakmayı düşünen gençlere müsâade etmez, tahsilini bitirdikten sonra tasavvufa yönelmelerini veya ikisini birlikte yürütmelerini tavsiye ederlerdi.

Tasavvufî eğitim, farzların üzerine bazı nâfile ibâdet ve zikirler yaparak daha iyi bir kul olma çabası olduğuna göre bir şeyhe intisap edip mürîd olmak da tercihe bağlı bir nâfile olarak telakkî edilmelidir. Ancak zamanla mürşidin lüzûmuna fazla vurgu yapan bazı sûfîler intisap olmadan hiçbir ilerleme sağlanamayacağını öne sürmüşlerdir. Böyle düşünen şeyhlerden biriyle Tirmiz’de karşılaşan Yakûb Çerhî ona itiraz etmiş ve *“Bugün sizin için dininizi tamamladım.”* (5/Mâide, 3) âyetini delil göstererek, Kur’ân ve sünnet ile amel ettikten sonra zâhirî bir şeyhe intisap etmenin şart olmadığını söylemiş, sonra bu hâdiseyi şeyhi Bahâeddin Nakşbend’e anlattınca onun da bu düşünceyi beğenip desteklediğini görmüştür.

Rivâyete göre, Bahâeddin Nakşbend, kendisine intisap etmek isteyen, ancak kalbi birçok dünyevî şeye takılı ve mizacı kaba olan bazı kimselere gidip bir kıza âşık olmalarını, onun aşkıyla letâfet (incelik) kazanıp diğer dünyevî alâkalardan sıyrıldıktan sonra gelmelerini söylediler. Dünyevî bağları teke inen kişiyi ondan kurtarıp ilgisini Allah’a yöneltmenin daha kolay olduğunu düşünürdü.

2. Zikir

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri şöyle buyururdu: “Zikir telkîni, bir kimsenin eline çakmak taşı vermek gibidir. Bundan sonra iyi bir netice oluşması için amel etmek mürîde âiddir.” Yine zikir hakkında şöyle derdi: “Zikirden maksad, Allah ve Lâilâle illallah demek değildir. Belki sebepten müsebbibe (sebeup olan asıl fâile, Allah’a) gitmek ve nîmetin müsebbibden geldiğini görmektir.” Ona göre zikrin hakîkatı, gaflet meydanından müşâhede fezâsına çıkmaktır.

Bahâeddin Nakşbend zikri sessiz (hafî) olarak yapar, müridlerine de bu usûlü tavsiye ederdi. Onun bu tercihi, medreselerin yoğun olduğu Buhara bölgesinde yüksek sesli zikre hoş bakmayan ve sessiz zikri uygun gören âlimleri de memnun etmiş, birçok âlim kendisine mürid olmuştur.

Şâh-ı Nakşbend Hazretleri nefesi tutarak yapılacak olan zikri de şöyle târif ederdi: “Mürîd, bir nefeste kelime-i tevhîdi en fazla 21 defa söylemeli. Lâ (yoktur) derken kendi beşerî vücûdunu yok sayar, illâllah (sâdece Allah vardır) derken ulûhiyet cezbelерinin etkilerinden bir iz görür.” Muhammed Fazlullah Kandehârî Umde-tü'l-makâmât isimli eserinde şu rivâyeti nakle-

der: “Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri hacca giderken, Horasan’da tanınmış âilelerden birine mensup bir şahsa evrâd verip zikir öğretmişti. Dönüşünde Hoca Hazretlerine, “Zikir ta’lîm eylediğiniz filân kişi dersini az yaptı. Zikir ile pek az meşgûl oldu.” dediler. “Zararı yok.” buyurdu ve ekledi, “Ama sorun bakalım, rüyâda bizi hiç görmüş mü?” Sordular. “Evet, gördüm.” dedi. Hoca Hazretleri, “Bu yeter.” buyurdu. Bu sözlerinden anlaşılıyor ki, kimin bu azîzlere, yani bu yolun büyüklerine küçük bir gönül bağı varsa, sonunda onlara katılacağı, beraber olacağı, o bağ ve alâkasının, kurtuluşuna ve derecesinin yükselmesine sebep olacağı umulur.”

3. Ruhsat ve Azîmet

Bahâeddin Nakşbend (k.s.) gençlik dönemiyle ilgili bir hâtırasını şöyle anlatmışlardır: “Kış mevsimi olup hava gâyet soğuk ve sular buz tutmuş idi. Bir gece Buhara’nın Rîvertûn köyünde dervişlerden bir grup ile evde idik. Bana o gece gusletme ihtiyâcı hâsıl oldu. Evden dışarı çıktım. Buzu kırarak oradan alacağım su ile gusül abdesti almak için bir kap aradım. Fakat her tarafı dolaştığım halde bulamadım. Benim o durumumdan dolayı hiç kimsenin rahatsız olması-

nı istemiyordum. Bu sebeple hiç kimseye bir şey söylemedim. Eski bir post kürküm vardı. Ona büründüm ve o soğuk gecede Rîvertûn'dan Kasr-ı Ârifân köyüne geldim, evime gittim. Burada da yakınlarımdan kimsenin rahatsız olmasını istemediğim için evin çevresini araştırdım. Sonunda mescide yakın havuzun kenarında bir kap buldum. Bununla hayvanlara su verirlerdi. Çok zahmet ve sıkıntı ile buzu kırdım. Bu sırada elim de yaralanmıştı. O kap ile su alıp guslettim. Soğuktan son derece etkilenmiştim. Hemen o eski postuma tekrar büründüm. O soğuk gecede tekrar Kasr-ı Ârifân'dan Rîvertûn köyüne döndüm.”

Bu rivâyet, Şâh-ı Nakşbend'in ruhsatla değil azîmetle amel etmeye verdiği önemi, azim ve gayretini göstermektedir. Soğuk bir kış gecesinde hasta olma tehlikesi bulunduğu için teyemmüm ruhsatı kullanılabilirdi. Ancak o, her zaman ruhsatlardan uzak durup zora tâlip olmayı tercih etmiştir.

Şöyle buyururdu: “Ehlullahın yolu farklı farklıdır. Bazısı ruhsat ile amel eder. Onların bundan gâyeleri kendileri değil, halkın faydasıdır. Bazıları da azîmetle (zor olanla) amel ederler. Onların da gâyeleri kendileri olmayıp yine halkın menfaatidir. Azîmetle amel etmekte halk

için büyük bir menfaat vardır. Onda zuhûr daha tamdır ve tehlikeden daha uzaktır.”

4. Perhiz ve Az Yemek

Bahâeddin Nakşbend Hazretleri mürîdlerine riyâzâtı yani aşırı perhizi emretmez, az yemenin ve çok ibâdetin öneminden pek bahsetmezdi. Hatta çok riyâzât yapan bir mürîdine bol ve güzel bir yemek yeyip sabah namazına kadar rahatça uyumasını emrettiği bilinmektedir. Nâfile oruç tutan mürîdi Yakûb Çerhî'ye de orucunu bozup yemesini tavsiye etmiş ve “Nefsin arzularına hâkim olma konusunda yemek, oruç tutmaktan daha iyidir, biz bunu tecrübe ettik.” demişti. Çünkü o, riyâzât ve perhiz sonucu oluşan geçici hallere îtimâd etmiyordu.

Genel itibariyle az yemek makbul bir şeydir. Ancak bazı tarîkatlerde müridleri terbiye için bir süreliğine aşırı az yeme uygulaması bulunuyordu. Bahâeddin Nakşbend Hazretleri bu aşırı az yeme uygulamasını kabul etmemiştir. Aşırı perhiz sonucu oluşacak sun'î kemâlât ve hayâllere değil, ayağı yere basan bir eğitim anlayışına önem verirdi. Bir yemekten sonra tatlı ya da meyva olmazsa “Bu yemek kuyruksuz olmuş.” der ve onu eksik sayardı. Bir defasında bazı mürîdleriyle misafirlîğe gitmişti. Ev sahibine

yemekte ne olduğunu sordu. Ev sahibi tavuk ve pirinç pilavı hazırlayacağını söyledi. Bahâeddin Nakşbend tavukların zayıf mı yoksa yağlı ve semiz mi olduğunu sordu. Ev sahibi tavukları getirdi. Nakşbend onları tek tek yokladı ve beğendi. Sonra mürîdlerine, “Yemek yeyin, gece uyuyun, sabah yanıma gelin.” diyerek oradan ayrıldı.

Rivâyete göre, bir mürîdi nefsinin serkeşliğinden şikâyet edip riyâzat (aşırı perhiz) yapmak istediğini söylemişti. Hoca Bahâeddin Nakşbend ona, “Çok helva ye, üç gün sonra da şerbet dükkânına gidip bol şerbet iç.” diye tavsiyede bulundu. Mürîd bunları yapınca gönlü huzura kavuştu. Bu durumu gören Hacı Hullebâf isminde başka bir mürîd de aynısını yaptı ama mânen faydasını göremedi. Bunu öğrenen Bahâeddin Nakşbend ona, “O mürîd öğrenciydi ve onun riyâzâtı bu idi. Senin riyâzâtın ise günahlardan uzak durmandır.” dedi.

Bir defasında mecliste dervişler yemek yerken içlerinden biri yemiyordu. Hoca Nakşbend niçin yemediğini sorunca nâfile oruç tuttuğunu söyledi. Hoca ona, “Gel ye! Bizi lütuf (fazl) kapısından geçirdiler. Vazifemiz (nâfile değil) farz, vâcip ve sünnet-i müekkedeleri edâ etmektir.” dedi. Bahâeddin Nakşbend ölüm döşegindeyken

bile mürîdi Alâeddin Gucdüvânî'ye sofraya kurup yemek yemesini söylemiş ve "Yemeği iyi yemek, işi de iyi yapmak gerekir." demişti.

5. Halvet ve Semâ

Şâh-ı Nakşbend Hazretleri şöyle buyururdu: "Hâcegân efendilerimizin sözlerinden biri şudur: 'Halvet kapısını kapat, hizmet kapısını aç! Şeyhlik kapısını kapat, dostluk kapısını aç! Uzlet kapısını kapat, sohbet kapısını aç!'"

Bahâeddin Nakşbend Hazretleri, tarîkatını sohbet esâsı üzerine kurmuştu. Halveti (belli bir süre yalnız kalarak ibâdet etmek, inzivâ) uygulamaz, onun yerine Abdülhâlik Gucdüvânî'nin "Halvet der encümen" yani halk içinde Hak ile olmak prensibini esas alırdı. Tarîkatında cehrî zikir ve semâ (mûsikî dinleyip coşmak) da yoktu. Ancak semâ inkâr etmezdi.

Bahâeddin Nakşbend semâ etmemiş ve mürîdlerine semâ meclisinde bulunmamayı tavsiye etmiştir. Rivâyete göre, Şâh-ı Nakşbend'in mürîdlerinden biri Karşı şehrinde semâ meclisine katılmıştı. Şâh-ı Nakşbend bu mürîdini görünce ona iltifat etmedi, yalnız kaldıklarında "Tarîkatımızda cehrî zikir ve raks (mûsikî ile vecde gelip sallanmak) yoktur." diyerek onu

îkâz etti. Bir başka rivâyete göre, Bahâeddin Nakşbend'in mürîdlerinden Hârezmlî Hoca Müsâfir bir gün bazı arkadaşlarıyla anlaşarak Bahâeddin Nakşbend'in sohbetine ilâhici, ney, def vs. getirip semâ meclisi kurdular. Şeyhin nasıl bir tavır göstereceğini merak ediyorlardı. Hoca Nakşbend sessizce yerinde oturdu ve onlara, "Bu işi yapmıyoruz ama inkâr da etmiyoruz." dedi.

6. Çalışıp Kazanmak

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri el emeği ile çalışıp kazanmaya çok önem verir, işsiz insanları mürîdliğe kabul etmezdi. Kendisi de arpa, burçak ve kayısı yetiştirerek zirâatla geçimini temin etmekteydi. Bu konuda, "Tevekkül sahibi nefsinı görmemeli ve tevekkülünü çalışarak gizlemelidir." derdi. Onun prensibi dünyevî işlerde çalışıp kazanmak ve kimseye yük olmamak, ancak çalışırken Hak Teâlâ'dan da gâfil olmamaktı.

Hacca gittiğinde Mekke'de biri himmet ve kalbî ilgileri bakımından düşük, diğeri ise gâyet yüksek iki kişi görmüştü. Himmeti düşük olan kişi Kâbe kapısının halkasına yapışmış dünyâlık istiyordu. Yüksek olan kişi ise çarşı ve pazarda (Minâ Pazarı'nda) dolaşıp ticâret yapıyor, binler-

ce altınlık mal satın almasına rağmen bir an bile Hak Teâlâ'dan gâfil bulunmuyordu. Bu manzarayı gören Nakşbend, himmeti yüksek olan karşısında duygulandığını söyler. Bedenen çalışıp kazanmak, ancak kalben sadece Allah'a bağlanmak düşüncesi "El kârda, gönül yarda." diye özetlenmekteydi.

7. Kıyâfet

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri melâmet neş'esine sahip olduğu için muayyen bir kıyafete önem vermezdi. Belli bir kisvesi olmadığı gibi mürîdlerine de belli bir tarzda giyinmeyi emretmezdi.

Sâdece keçeden bir takkesinin (kalpak, külâh) olduğu ve bunu da bir fakire verdiği bilinmektedir. Kurduğu tarîkatın mensuplarının da husûsî derviş kıyâfetlerine pek önem vermediğini Hüseyin Vassâf (ö. 1929) şu cümleleriyle te'yîd eder:

"Tarîk-ı Nakşî sâlikleri için turuk-ı sâirede olduğu gibi bir kisve-i mahsûsa yoktur. Herkes mesleğine göre ne yolda telebbüs ediyorsa o esâstır. Nakşî şeyhleri de ale'l-ekser ziyi-i ulemâda (âlimlerin kıyâfetinde) bulunurlar. Bunların tâc-ı Nakşbendî isti'mâl edenleri de vardır."

8. Kerâmet

Bahâeddin Nakşbend Hazretleri kerâmete önem vermez ve onu gizlemeye çalışırdı. Kendisinden kerâmet göstermesi istendiğinde, “Bizim kerâmetimiz açıktır. Zîrâ bunca günahla yeryüzünde yürüyebiliyoruz.” diye cevap vermişti. Yine kerâmet konusunda şöyle dediği nakledilmektedir:

“Bir kimse bir bahçeye girse ve her ağaç ile yaprağın ey Allah’ın velisi diye seslendiğini duysa, zâhir ve bâtını o sese hiç iltifat etmemeli, aksine kulluktaki çabası artmalıdır.”

Bazı mürîdleri Hoca Bahâeddin’e kendisinde gördükleri kerâmetlerden bahsettiklerinde, “Onlar mürîdlerin kerametleridir.” diyerek tevâzu göstermişti. Hoca Bahâeddin henüz hayatta iken onun söz ve menkıbelerini derleyip yazmak isteyen mürîdi Hüsâmeddîn Hoca Yûsuf’a müsâade etmemesi de onun tevâzuunu gösteren önemli bir hâdisedir.

Melâmet anlayışının bir gereği olarak Nakşbendî mensupları kerâmetlerini ve mânevî hallerini gizlemeye önem verirlerdi.

Bahâeddin Nakşbend’in mânevî hâli gizlemeyi ifâde eden şu beyti sohbetlerinde okuduğu bilinmektedir:

Ez derûn şev âşinâ ve'z birûn bîgâne-veş

În çonîn zîbâ revîş kem mî buved ender cehân

(İçerden (Hakk'a) âşinâ ol, dışardan ise habersiz gibi (görün); bu tür güzel bir usûl cihanda az bulunur.)

9. Şeriata ve Ehl-i Sünnete Bağlılık

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri müridlerine dînî kâidelere uymayı, takvâyı, ruh-satla değil azîmetle amel etmeyi ısrarla tavsiye eder ve velîlik derecelerine ancak bu şekilde ulaşabileceğini söylerdi. Tarîkatını, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine ve ashâbının sözlerine tâbi olmak diye özetlemekteydi. İlme ve âlimlere karşı son derece saygılı idi. Bu yüzden birçok âlim kendisine intisap etmiş, mürid olmuştu. İyi bir hadis eğitimi gördüğü için sohbetlerinde bazen hadisleri izah eder, tasavvufî şerhler (açıklamalar) yapardı. Arapça, Türkçe ve Farsça'ya vâkıftı.

Nakşbendîler'in temel özelliklerinden biri İslâmiyet'in emir ve yasaklarına son derece bağlı olmaları, dîne sonradan sokulmuş hurâfe ve bid'atlardan kaçınmalarıdır. Bu yönüyle olsa gerek, Nakşbendîlik muhtelif bid'atlardan ve Bâtınîlik ile Hurûfîlik gibi ekollerin tesirinden büyük ölçüde korunabilmiştir. Hüseyin Vassâf

(ö. 1929) bu durumu şu cümleleriyle ifâde eder: “Bu tarikat-ı aliyye’de ihdâs olunmuş bid’at olmadığından ve mesleklerine lâubâlîlik girmediğinden efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye’de hakkıyla hüsn-i kabûl görmüş ve pek sür’atle intişâr etmiştir (yayılmıştır). Bu intişârında âmil-i müessir ise ekseriyetle ulemâ-i İslâmiyye’nin rağbetkâr olmasıdır.” Hüseyin Vassâf’ın XX. yüzyılda yaptığı bu değerlendirme, Nakşbendîliğin bütün dönemleri için geçerli sayılabilir.

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri tarîkatını sağlam kulp ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ashâbının sözlerine uymak diye târif ederdi. Haram ve helal konusunda çok titiz olduğu için durumu şüpheli olan yemekleri yemez, mürîdlerine de yedirmezdi.

Devlet yöneticilerinin sofralarındaki yemeği de şüpheli gördüğü için Melik Hüseyin’in sofrasında bir şey yememişti. Şöyle diyordu: “Biz Allah’ın lütfu ile (mânen) her ne elde ettiyse, Kur’ân âyetleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hadisleriyle amel etmek sûretiyle elde etmişizdir. Bu amelden bir netice alabilmek için takvâ ve şer’î kurallara riâyet etmek, azîmete sarılmak, ehl-i sünnet ve cemâat prensipleriyle amel etmek ve bid’atlardan kaçınmak gerekir.”

Ehl-i sünnet ve cemâat inançlarına sıkı bir şekilde bağlı bulunan Buhara bölgesinde doğup yayılmış olan Hâcegân tarîkatı İslâmiyet'in sünnî yorumunu benimsemiş ve bu özelliğini dâimâ muhâfaza etmiştir.

10. Mahlûkâta Hizmet

Bahâeddin Nakşbend Hazretleri mahlûkâta hizmete çok önem verirdi. Onun, mürîdlik döneminde bir süre yollarda halka zarar verecek şeyleri temizlemekle meşgul olduğu bilinmektedir. Kasr-ı Ârifân'da mescid binâ edilirken harç olarak kullanılan çamuru başı üzerinde mescidin damına kadar çıkarıyordu. Şeyhi Emîr Külâl'in tekkesindeki fırına sırtıyla odun taşımıştı. Gençliğinde bir dönem Buhara'daki tüm medreselerin temizliğini yapmıştı. Evine bir ziyâretçi ya da misâfir gelince ona her türlü hizmet ve ikrâmı yapardı. Bir defasında hastalanmıştı. Buhara'daki mürîdleri ziyâretine geldiler. Hasta hâline rağmen onları güler yüzle karşıladı, birkaç mürîdiyle gidip koyun getirdiler. Koyunlardan biri Hoca Bahâeddin Nakşbend'in omuzunda idi. Onların pişirilmesi ve mürîdlere ikrâmı işinde bizzat kendisi de bulundu.

Bahâeddin Nakşbend mürîdlik döneminde şeyhinin tavsiyesi ile bir süre hayvanlara da

hizmet etmiş, onların bakımı, tımarı, hastalarının tedâvisi gibi görevleri üstlenmişti. Yollardaki köpeklere de bu şekilde yardımcı olurdu. Hayvanların da Allah'ın mahlûku olduğunu ve onların üzerinde rubûbiyyet nazarının bulunduğunu düşünerek bu hizmetleri îfâ ederdi. Bir dostu evine misâfir olunca ona her türlü hizmeti yaptığı gibi, binek hayvanına da gereken alâkayı gösterirdi.

Bahâeddin Nakşbend hizmet etmeyi sever, ancak başkalarından hizmet görmekten çekinirdi. Çünkü insan, iyilik gördüğü kişiye karşı ilgi ve muhabbet duyar. Oysa gönlünü ve sevgisini Allah'a yönelten kişinin bu yönelişini bozmaması gerekirdi.

11. Üveysîlik

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri mürîdliği döneminde Türk ve Tâcık birçok şeyhten istifâde etmiş ise de, üveysîliğe yani önceleri yaşamış meşâyihın rûhâniyetinden feyz alarak yetişmeye ayrı bir önem veriyordu. Üveys Karanî'nin (ö. 37/657) rûhâniyetine teveccüh edince zâhirî ve bâtinî alâkalardan tümüyle sıyrılma hâlinin (inkitâ'), Hakîm Tirmizî'nin (ö. 320/932) rûhâniyetine teveccüh edince de sıfatsızlık hâlinin meydana geldiğini ifâde etmekteydi. Ab-

dülhâlik Gucdüvânî'nin âlem-i mânâda yaptığı tavsiyeyi dikkate alarak cehrî zikir yapmadığı, hatta cehrî zikir başlayınca Emîr Külâl'in tekkesinden çıktığı düşünülecek olursa, "Hocamız üveysî yoldandı." diyen ve onu hakîkatte Gucdüvânî'nin mürîdi sayan Muhammed Pârsâ'nın haklı olduğu ortaya çıkar.

Bahâeddin Nakşbend'in düşünce dünyasında Gucdüvânî'nin yanı sıra Hakîm Tirmizî'nin de önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Şâh-ı Nakşbend 789 (1387) senesinde mürîdlerine 22 yıldan beri Hakîm Tirmizî'nin yoluna tâbi olduğunu söylemişti. Bir defasında da şöyle dediği nakledilir: "Hakîm Tirmizî'nin Buhara'da çıkacağını ve velâyet-i Nebî'den bir miktar nasibi olacağını söylediği meczûb benmişim."

Bahâeddin Nakşbend'in üveysî eğitime önem vermesine rağmen, yaşayan bir şeyhe intisap etmenin gerekli hatta daha önemli olduğunu vurgulamak gâyesiyle, "Diri bir kedi, ölü aslandan daha iyidir." dediği nakledilir.

12. Bazı Tasavvufî Hadis Yorumları

Şâh-ı Nakşbend Hazretleri "(Çalışıp) kazanan, Allah'ın dostudur." hadisini, "Dünya malı kazanan değil, Allah'ın rızâsını kazanan, O'nun dos-

tudur.” diye yorumlardı. Şöyle buyururdu: “*Abdestlerinizi birleştirin ki Allahu Teâlâ da sizin dağınık hâlinizi toplayıp birleştirsin.*” hadîs-i şerîfi, zâhirî ve bâtınî abdestlerin birleştirilmesine işâret etmektedir (yani hem uzuvları, hem de kalbi temizlemektir). Bu sâyede bâtın istikâmeti yani kalp temizliği ve doğruluğu meydana gelir. Bâtın istikâmeti, kelime-i tevhîd esnâsında tüm rûhânî ve cismânî bağları yok etmektir. Bütün bağları yok etmek, hâllerin düzgün olması demektir. Hâllerin düzgün olmasının delili ve alâmeti de, amellerin ve işlerin düzgün olmasıdır ki, Hak Teâlâ’nın emir ve yasaklarına uymak, O’nun fermanlarına saygı göstermektir. Hâllerin düzgünlüğü, amellerin düzgünlüğünden başka birşeyle bilinemez.

Hadîs-i şerifte, “*Allahu Teâlâ’dan çokça isteyiniz. Öyle ki tencereleriniz için gerekli olan tuza varıncaya kadar.*” buyrulur. Bu hadis hakkında Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri şöyle dedi: “Hadiste geçen ‘*çokça isteyiniz*’ lafzının manası şudur:

‘Allahu Teâlâ’dan bir nimeti talep edin. O kadar yalvarın ki nimet size gelsin. Sonra başka bir nimeti aynı şekilde ısrarla talep edin. Nitekim bir hadîs-i şerifte, ‘*Allah, duâda ısrar edenleri sever.*’ buyurulmaktadır.”

Hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: *“İnsanların senden gördükleri zaman hoşlanmayacağıın şeyleri yalnız iken de yapma.”* Hoca Bahâeddin Hazretleri bu hadis-i şerif hakkında şöyle demiştir: *“Bu hadis dervişlere çok gereklidir. Derviş, bomboş yeri bile insanlarla dolu bilmeli ve halkın içinde iken dikkat ettiği şeylere, yalnızken de dikkat etmelidir.”*

Rasûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: *“Namaz, mü’minin miracıdır.”* Hoca Bahâeddin Hazretleri bu hadisi şöyle açıklardı: *“Bu hadîs-i şerifte hakîkî namazın derecelerine işâret vardır. Namaz kılan kimsenin bunlara uyması gerekir. İftitah tekbiri getirirken Allah Teâlâ’nın büyüklük ve yüceliğini daha namazın başında kabul ve ikrar etmekle, kişide bir tevâzu ve huşû hâli oluşmalıdır ki, bu onu istiğrâk yani vecd ile kendinden geçme hâline (ve Allah ile mülâkât demek olan miraca) eriştirsin. Bu hâlin kemâli, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimizde idi. Rivâyete göre namaz kılariken Efendimiz (s.a.v.)’in göğsünden öyle bir ses (ağlayış, inilti) gelirdi ki Medîne-i Münevvere’de evinin dışından işitilirdi.”*

Buhara âlimlerinden biri Hoca Bahâeddin Hazretlerine, *“Namazda kalp huzuru nasıl elde edilir?”* diye sorunca şöyle cevap vermişti: *“Ye-*

mek helal olmalı, yerken de gafletten uzak ve uyanık olunmalıdır. Namaz dışında abdest alırken ve iftitah tekbiri esnâsında da uyanık olunursa namazda kalp huzuru oluşur.”

Kudsî bir hadiste Cenâb-ı Hak, *“Oruç benim içindir ve onun mükâfâtını da ben vereceğim.”* buyurmaktadır. Hoca Bahâeddin Hazretleri, *“Burada hakîkî oruca işâret edilmektedir. Gerçek oruç, mâsivâdan yani dünyevî şeylerden alâkayı kesmektir.”* diye açıklamışlardır.

Bir hadîs-i şerifte, *“Cehennem ateşinden ümmetimin nasibi, Hz. İbrâhim’in Nemrûd’un ateşinden nasibi kadardır (yanmayacaklardır).”* Başka bir hadiste de, *“Ümmetim, dalâlet (ve yanlışlık) üzerinde ittifak etmez.”* buyurulmuştur. Hoca Bahâeddin Hazretleri şöyle derdi: *“Bu hadislerde geçen ‘ümme’ kelimesinden maksat, ümmet-i mutâbaattır (yani Hz. Peygamber (s.a.v.)’e tam olarak uyup tâbi olan kişilerdir.) Çünkü ümmet üç kısma ayrılır. Ümmet-i davet (bütün insanlar), ümmet-i icâbet (müslümanlar) ve ümmet-i mütâbaat (tam manasıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)’e tâbi olanlar.)”*

Hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *“Benim Allah ile öyle bir hâlim vardır ki, o anda beni ne mukarreb bir melek, ne de gönderilmiş bir peygamber*

(nebî) meşgul edebilir.” Bahâeddin Nakşbend Hazretleri bu hadîs-i şerif hakkında şöyle derdi: “Bu hadîs-i şerîfe birkaç mana verilmiştir. Bunlardan birisi şudur: ‘Benim bir hâlim vardır ki, o halde iken melek ve nebî düşünülmez. Bu hâl, mânevî yolun başındaki dervişlerde de bazen görülür.’ Hadisin bir başka manası şudur: ‘Benim öyle bir hâlim vardır ki, meleklerin ve nebîlerin hâllerinden daha yüksektir. Bu hâl, velâyet-i nübüvvetten ibârettir. (yani Hz. Peygamber (s.a.v.)’in peygamberliğinin yanı sıra, Allah ile dostluk yönüdür.)”

Hadîs-i şerifte, “*Allah’ın doksan dokuz ismi vardır. Onları sayan kişi Cennet’e girer.*” buyurulmaktadır. Şâh-ı Nakşbend Hazretleri bu konuda şöyle derdi: “Hadisteki ‘*saymak*’ lafzının bir manası, sıra ile okumaktır. Diğer manası, Allah’ın isimlerini öğrenip tanımaktır. Bir başka manası ise o (ilâhî) isimlerin gereği ile amel etmektir. Meselâ, bir kul ‘Rezzâk/Rızık verici’ ismini söylerken aklında aslâ rızık endişesi kalmamalıdır. ‘Mütekebbir/Büyük, yüce’ ismini söylerken O’nun azametini tefekkür etmelidir.”

Hadîs-i şerifte, “*Ezâ verecek şeyi yoldan kaldırınız.*” buyurulmaktadır. Şâh-ı Nakşbend Hazretleri bunu da, “Ezâ (sıkıntı) verecek şeyden maksat, sâlikin (dervişin) nefsidir. Yol kelimesinden mak-

sat da, Hak yolu yani mânevî yoldur. Nefsine bas ve yüksek, nefsinı terk et, yakınlık dâiremize öyle gel, demektir.” şeklinde açıklamaktadır.

Hadîs-i kudside Cenâb-ı Hak, *“Nefsin senin bineğindir, ona yumuşak davran.”* buyurmaktadır. Şâh-ı Nakşbend bu konuda şöyle derdi: *“Burada kastedilen, kötü ahlaktan arınıp sükûnete ve kurtuluşa ermiş nefs-i mutmainnedir (yoksa günaha teşvik eden nefs-i emmâreye yumuşak davranılmaz).”*

13. Bazı Hikmetli Sözleri

Mâverâünnehr’in büyük imamlarından biri Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretlerine, *“Seyr u sülûktan yani tasavvufî eğitimden maksat nedir?”* diye sorunca Hoca Hazretleri, *“Tafsîlî ma’rifettir (yani Allah’ı ve iman esaslarını detaylı olarak tanıyıp bilmektir).”* buyurdular. O zât yine, *“Tafsîlî ma’rifet nedir?”* diye sordular. Hoca Hazretleri, *“Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından özet olarak öğrenilen hususları tafsilâtıyla anlamak, delil ile bilinenleri keşfen bilmektir.”* diye cevap verdiler.

Hoca Bahâüddin Nakşbend Hazretleri şöyle buyururdu: *“Bizim yolumuzda olan sâlikin (dervişin) yolunda perde olmaması için kendisi-*

nin hangi mânevî makamda olduğunu bilmemesi gerekir. Çünkü makamından hoşnut olan kişi ile şeyhi arasında bir perde oluşur.”

“Tarîkat, tümüyle edepten ibâettir. Bu sebeple bu yüce tarîkate bağlanan kimselerde yüksek bir edep şarttır. Edep de üç kısımdır. Birincisi, Hak Teâlâ Hazretlerine karşı edeptir. İkincisi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e karşı edeptir. Üçüncüsü de mürşid-i kâmillere karşı edeptir.”

“Bu yola tâlip olan mürîdin önce bizim dostlarımızla sohbet etmesi gerekir, tâ ki bizimle sohbet etmek için kâbiliyeti gelişsin.”

“Bir kimse bizi sevip gönlünü bağlarsa, ister uzak olsun, ister yakın, gece gündüz onun bu bağlılığı sebebiyle kendisine mânen teveccüh edip yöneliriz. Bizim şefkat ve terbiye çeşme-mizden feyz ona akar. Eğer o kişi kendi hâline vâkîf olursa, kendisine doğru akan feyzin kanalını dünya çöplerinden temizlemeye gayret eder.”

“Bu yüce yolun mürşidleri, eğer tâlibin üzerinde zerre kadar Allahu Teâlâ’nın râzı olmaya-çağı bir şey görseler, hemen o kişiyi îkâz edip uyandırırılar. Çünkü şefkat makâmında göz yummak olmaz.”

“İrşâd ehli olanlar, usta bir avcıya benzerler.

Onlar ince sanatlarıyla vahşî bir hayvanı tuzığa düşürüp onu terbiye ederek vahşîlik sıfatından ünsiyet yani sevgi ve dostluk makâmına eriştirirler. Çünkü evliyâullah hikmet ehli olmaları sebebiyle öyle güzel tedbirlerle müridlere yaklaşırlar ki, müridler teslimiyet makâmında velîlere boyun eğler. Allah dostları onları sünnet-i seniyyeye tâbi olma yoluna yönlendirerek vuslata yani Hak Teâlâ'ya kavuşma makâmına eriştirirler.”

“Mürşid-i kâmiller, herkesin kâbiliyet ve isti'dâdına göre davranırlar. Meselâ, eğer mürîd yola yeni girmiş ise onun yükünü çekerek ona yardım ederler. Dâvûd (a.s)'a gelen, “Ey Dâvûd! Beni talep eden birisini gördüğün zaman ona yardımcı ol!” hitâbı gereği mürîdin bu yolda yürümeye kâbiliyeti gelişmesi için ona yardımcı olmak lâzımdır.”

“Mürîdin zikrin neticesini görebilmesi için onun âdâbını mürşidden alması gerekir. Şu ata-sözü meşhurdur, ‘Ok, sultanın okluğundan olmalıdır ki korunmaya lââyık olsun.’”

Bu konuda şöyle derlerdi: “Biz zikir telkînini Hoca Muhammed Baba Semâsî'nin halifesinden (yani Emîr Külâl'den) almışızdır.”

“Mürşid-i kâmillerin terbiye usûlü şudur:

Onlar bu yolun çocuklarını tarîkat beşiğine yatırır ve terbiye memesiyle onlara süt verirler. Bu durum çocuğun (mürîdin) vuslat sınırına ulaşmasına kadar devam eder. Sonra tâlibe bir çeşit süt verirler ve onu Ahadiyyet makâmına mahrem ve sırdaş ederler. Bu makâmda tâlibe, vâsita olan mürşidin kılavuzluğu olmaksızın Allah Teâlâ'dan feyz alma kâbiliyeti gelir.”

“Halk ile komşuluğu terk edip Hak Teâlâ ile komşu olmak gerekir.”

“Ehlullah, halkın zahmet yükünü, onların ahlâkını düzeltmek için çekerler. Hak Teâlâ'nın nazarının bulunmadığı hiçbir kalp yoktur. O kalp sahibi bu durumu ister bilsin, ister bilmesin. İşte bu sebeple ehlullah halkın yükünü çeker, onların kalplerini kazanırlar. Böylece o kalpte olan ilâhî nazardan kendilerine de bir feyz erişir.”

“Eğer biz dostların kusur ve ayıplarını görsydik, dostsuz kalırdık.”

“Bu yolda kibir sahibi olan kişinin işi gâyet zordur.”

“Dervişin söylediği her şeyi, kendisinde bulunan halden söylemesi gerekir. Nitekim yolun büyükleri, Hak Teâlâ, kendisinde olmayan halden söz eden kimseyi o hâlin mutluluğuna eriş-

tirmez, demişlerdir.”

“Bir şeye devamlı ülfet etmekle o şey âdet ve alışkanlık olur. Âdet üns, üns de tabiat (karakter, alışkanlık, olağan) hâline gelir. Sâliklerin, normal bir alışkanlık hâline gelmemesi (ve heyecanın tazelenmesi) için ara sıra nâfile ibâdetleri terk etmesi uygun olur.”

“Derviş odur ki, dışı renksiz, içi cenksiz (kavgasız) olur.”

“Derviş olan kimsenin tahammül ve zorluklara katlanma konusunda davul gibi olması lâzımdır. Her ne kadar ona tokmakla vursalar da ondan hiçbir itiraz sesi yükselmez.”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAZI MENKİBELERİ VE KERÂMETLERİ

Mâverâünnehr bölgesinin büyüklerinden âlim bir zâttan şöyle nakledilmiştir: “Gençlik yıllarımda Hoca Bahâeddin Hazretlerinin sevgisi beni son derece etkilemişti. Onun iltifat nazarları bereketiyle bende bir hâl meydana gelmişti. Hoca Hazretleri bana, ‘Beni hatırlıdan çıkarma.’ diye tavsiyede bulundular. O sırada babam hacca gitmek istedi. Beni de yanında hacca götürdü. Yola çıkıp Herat şehrine vardığımızda o diyarda gördüğüm şeyleri düşünmekten dolayı Hoca Hazretleri aklımdan çıktı. Sonra Isfahan’a ulaştık. Orada evliyâdan bir zât vardı. Babam beni o zâtın huzuruna götürüp duâ istedi. Oysa ben, Hoca Bahâeddin Hazretlerinin bu durumu kiskanmasından korkuyordum. Bu olayın üzerinden bir yıl geçtikten sonra hacdan dönüp Hoca Bahâeddin Hazretleri ile buluşunca Herat ve Isfahan’daki hâlimden dolayı mahcûbiyet içindeydim. Hoca Hazretleri bana hitap ederek, ‘Korkma, o iş bize âittir, sen bizim oğlumuzsun. Bizim oğullarımıza başka bir kimse taarruz ede-

mez.’ diye gönlümü aldıktan sonra, ‘Herat’a vardığında bizi hatırdan çıkardın. Hatırdan çıkarmak, dostluğun şânından değildir.’ diye nasihat ettiler.”

Baba Sâhib Semerkandî’den nakledilmiştir; “Hoca Bahâeddin Nakşbend halk arasında meşhur olunca içimde onunla görüşme arzusu doğdu. Sohbetleriyle müşerref olmak için Semerkand’dan Buhara’ya gittim. Buhara’ya vardığımda büyük bir kervansarayda konakladım. Orada dinlendikten sonra Hoca Hazretleriyle görüşmek için dışarı çıktım. Birkaç kişi yolda önümde gidiyordu. Onların derviş olduğunu anladım. Peşlerinde gitmeye başladım. O esnâda hatırıma, Hoca Hazretleri görüşme esnâsında bana kaymak verip kimseyi de ortak etmesin, diye bir düşünce geldi. Önümde yürüyen grup durdu. İçlerinden, alnında velîlik nuru parlayan biri beni karşılayıp iki kere, ‘Hoş geldin ey Baba Sâhib Semerkandî.’ dediler. Halbuki daha önce onlarla hiç karşılaşmamıştım. ‘Benim ismimi nereden bildi acaba, bu zât Hoca Bahâeddin olmalı.’ diye düşündüm. Yolda giderken bana Semerkand âlimlerinin ahvâlini sordular. Bir eve ulaştık. Bahçede hoş bir sohbet oldu. Sonra Hoca Hazretleri içeri girerek bir çörek ve bir miktar kaymak getirip önüme koydular. Yanıma otu-

rup, 'Ye, bu senin nasibindir ve sana kimse ortak değildir.' dediler. Sonra yavaşça bana, 'Azizlerin gönlünü (onları imtihan etmek gibi) bu tür şeylerle yormak uygun değildir.' dediler."

Hoca Alâeddin Attâr Hazretlerinden nakle edilmiştir. "Bir gün hocamız Bahâeddin Nakşbend Hazretlerinin yanındaydım. O gün hava kapalı ve bulutluydu. Hoca Hazretleri bana öğle namazı vaktinin girip girmediğini sordular. Ben, 'Henüz vakit girmedi.' deyince, 'Gökyüzüne doğru bak!' diye işâret buyurdular. Gökyüzüne baktığımda perde tamamen açıldı. O sırada meleklerin öğle namazının farzını kılmakla meşgul olduklarını gördüm. Bunun üzerine Hoca Hazretleri, 'Ne dersin, öğle namazı vakti olmuş mu?' diye sorunca, söylediğim sözden mahçup olup istiğfar ettim ve bir süre o utanç yükünü üzerimde taşıdım."

Hoca Bahâeddin Nakşbend Kasr-ı Ârifân köyünde iken müridlerinden Şeyh Şâdî Gadîvetî ziyaretine geldi ve yaptığı kusurlardan dolayı özür diledi. Hoca Hazretleri şaka olarak, "Karşılıksız özür kabul olunmaz. Bir şey vermen gerekir." dediler. Şeyh Şâdî, "Bir sığırim var, onu size vereyim." deyince Hoca Bahâedin, "Bu şekilde karşılığını ödeyemezsin. Ama Gadîvet köyünde bir süre önce bir deliğe gizlediğin kırk sekiz altı-

nı getirirsen özrün kabul edilir.” buyurdular. Şeyh Şâdî kendi kendine, “Benim bu sırrımı kimse bilmiyordu, bu nasıl iştir.” diye düşünerek Gadîvet’e gitti, duvar deliğine gizlediği altınları alıp Hoca Bahâeddin’e getirdi. Hoca Hazretleri altınları sayıp içlerinden bir tanesini ayırdılar ve onu Şeyh Şâdî’ye verip, “Bu altın haramdır, size nereden geldi?” dedikten sonra geriye kalan kırk yedi altını tekrar Şeyh Şâdî’ye verip, “Git bu altınlarla sığırlar al, ziraatle meşgul ol, kazandığın geliri de Hak Teâlâ’nın kullarına harca, onlara hizmet et.” buyurdular. O bir altının durumu Şeyh Şâdî’ye sorulunca, “Hoca Hazretlerine bağlanmadan önce kumardan bir altın kazanmıştım. Haram olan altın odur.” diye cevap vermişlerdi.

Şeyh Şâdî Gadîvetî’nin şöyle dediği nakledilir:

“Benim Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretlerine muhabbet duymama sebep olan olay şudur: ‘Gadîvet köyünde ziraatle meşguldüm. Birgün harman dövüyordum. O esnâda merkebe binmiş nur yüzlü muhterem bir zâtın geçtiğini gördüm. Ona doğru baktığım zaman, kendisinin yanına gelmem için işâret etti. Yanımda dört tane karpuz vardı. İkisini alarak o zâta götürdüm. Karpuzları görünce, ‘Niçin büyükleri getirmedin?’ dediler. Hayret ettim ve hemen dönüp o karpuz-

ları da getirdim. Bana, 'Hemen bu karpuzları kes, şimdi gelirler.' dedi ve bazı dervişlerin geleceğini söyledi. Bir süre onunla sohbet ettik. Bana, 'Seninle aramızda bu kadar hukukumuz geçti. Evine de gitmemiz gerek. Senin hanımın tandırda koyun başından keşkek pişirmiştir.' dedi. Oysa evde keşkek pişirildiğinden benim bile habirim yoktu. Evimizi şerefledirdiler, bu keşklerden hanımım da haberdâr oldu. O zamandan beri Hoca Hazretlerine muhabbetimiz arttı, sohbetlerine devam eder olduk.

Bu olaydan bir süre sonra Hoca Hazretlerine karşı muhabbetimiz ve özlemimiz iyice artmıştı. Bir gece ben ve hanımım Cenâb-ı Hakk'a duâ edip, 'Allah'ım! Yüceliğın hürmetine, şeyhimiz Hoca Bahâeddin Hazretlerini bu fakirlere ulaştır.' diye yalvardık. Mevsim kış ve hava soğuk idi. O gece Hoca Hazretleri evimize geldiler. Bizze, 'Eğer aramızda hizmet hukukumuz olmasaydı işiniz ve dileğiniz zor olurdu. Böyle bir zamanda ve yerde hiç insan bizim gibi dervişleri zor durumda bırakır mı ve Şeyh Bahâeddin'i bize kavuştur diye duâ eder mi? Ben tekkede idim. Gönlüme, o muhabbetle kıvranan fakirler (dervişler) seni beklemektedir, diye ilham olundu. Durmak istediysen de kendimi tutamadım. Gece vakti bu soğuk havada Kasr-ı Ârifân köyün-

den buraya (Gadîvet köyüne) geldim.’ buyurdular.”

Rivâyete göre, Buhara’daki tahsil hayatını bitiren Yakûb Çerhî, Belh üzerinden memleketi Çerh’e dönmeye niyet ettiği günlerde Buhara’da Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri ile karşılaştı ve ona, “Beni gönlünüzde tutunuz.” dedi. Bahâeddin Nakşbend, “Gideceğin zaman mı bize geliyorsun?” deyince Yakûb Çerhî, “Zât-ı âlînizi seviyorum.” diye cevap verdi. Hoca Bahâeddin, “Niçin seviyorsun?” diye sorunca, Çerhî, “Büyük ve herkesin sevip kabul ettiği bir insansınız.” diye cevap verdi. Bahâeddin Nakşbend, “Daha iyi bir delil gerekir, ya bu sevgi ve kabul şeytânî ise?” diye sorunca, Çerhî, “Sahih bir hadîse göre, ‘Eğer Hak Teâlâ bir kulunu severse, onun sevgisini insanların kalbine atar, halk da o kişiyi sever.’” (Buhârî, Edeb, 41), dedi. Bu cevap üzerine Bahâeddin Nakşbend Hazretleri tebessüm etti ve “Biz Azîzân’ız.” dedi. Yakûb Çerhî bu sözden çok etkilendi. Zîrâ bir ay önce rüyasında kendisine, “Azîzân’a mürîd ol!” diye hitâb edilmiş, ancak o bunu unutmuştu. Çerhî yine, “Beni gönlünüzde tutunuz.” diye ricâ etti. Bahâeddin Nakşbend, “Bir şahıs, Hz. Azîzân’a (yani Ali Râmîtenî’ye) böyle ricâda bulununca, o, ‘Gönlümüzde Hak’tan gayrısı kalmadı, bize bir şey

bırak ki onu görünce seni hatırlayalım.’ buyurmuştu.” dedi ve ekledi, “Senin bırakacak birşeyin de yok.” Ve takkesini çıkarıp Yakûb Çerhî’ye uzattı, “Bunu sakla, bu takkeyi gördükçe bizi hatırlarsın.” dedi ve “Bu yolculukta Mevlânâ Tâceddîn Deşt-i Kûlekî’yi mutlaka gör, o evliyâullahtandır.” diye tavsiyede bulundu.

Hoca Bahâeddin Nakşbend ile Yakûb Çerhî’nin bu ilk buluşması sona erince Çerhî kendi kendine, “Ben Belh üzerinden memleketime dönüyorum. Deşt-i Kûlek ise ters yönde. Belh nerede, Deşt-i Kûlek nerede?” diye düşünüp Belh’e doğru hareket etti. Ancak yolda bazı zarûretler hâsıl oldu ve Belh’ten Deşt-i Kûlek’e gitmek zorunda kaldı. Bahâeddin Nakşbend’in sözünü hatırladı ve hayret etti. Orada Mevlânâ Tâceddîn’in sohbetine katıldı ve Hoca Bahâeddin’e olan muhabbeti bir kat daha arttı. Şâh-ı Nakşbend’e intisap etme arzusuyla tekrar Buhara’ya dönen Yakûb Çerhî orada îtimâd ettiği bir meczûbu gördü ve sâdece, “Gideyim mi?” dedi. Meczup, “Çabuk git.” diye cevap verdi. Çerhî, Buhara’nın Fethâbâd mahallesindeki evinde bir süre kaldı. Burada gördüğü bazı rüyalar ve istihâreler neticesinde Şâh-ı Nakşbend’in büyük bir velî olduğuna kanâat getirdi ve ona mürîd olmak arzusuyla Buhara’dan Kasr-ı Ârifân kö-

yüne gitti. Şâh-ı Nakşbend Hazretleri onu çok iyi karşıladı. Namazdan sonra sohbet oldu. Sohbetin sonunda Şâh-ı Nakşbend, “Biz kendiliğimizden bir kimseyi mürîd olarak kabul edemeyiz. Bu gece ne işâret zuhûr edecek onu görelim, eğer seni kabul ederlerse biz de kabul ederiz.” dedi. O geceyi “Ya kabul edilmezsem.” endişesiyle geçiren Yakûb Çerhî, sabah namazını Şâh-ı Nakşbend’in yanında kıldı. Namazdan sonra Nakşbend ona, “Mübârek olsun, kabul yönünde işâret geldi, biz az mürîd kabul ederiz, kabul ettiğimizi de geç kabul ederiz, insanların gelişine ve zamanına (hâline) bakarız.” dedi. Sonra silsiledeki şeyhlerini Abdülhâlik Gucdüvânî’ye kadar saydı ve Yakûb Çerhî’ye hem kalbe vâkıf olarak hem de sayıya riâyet ederek zikretmeyi (vukûf-i kalbî ve vukûf-i adedî) telkin etti. İlm-i ledünnînin ilk adımının bu mânevî ders olduğunu ve Hızır (a.s) tarafından Abdülhâlik Gucdüvânî’ye öğretildiğini söyledi.

Bir dervişten nakledilmiştir; “Birgün Hoca Bahâeddin Hazretlerinin huzurunda çok sayıda derviş bulunmaktaydı. O sırada kebab pişiriliyordu. Kebabı pişirmekle ben görevli idim. Edebe aykırı olarak pişmiş kebaptan bir parça alıp (herkesten önce) yedim. Kebap ortaya geldi. Hoca Bahâeddin Hazretleri sünnete uymak için ön-

ce yemeği pişirenlere kendi elleriyle bir parça ikram ederlerdi. Âdetleri gereği herkese bir lokma ikrâm ettiler, bana ise bir şey vermediler. ‘Acaba bana niçin vermediler?’ diye düşünüyordum ki, Hoca Hazretleri, ‘Bir lokma kebab çalıp yemek ve sonra bizim lokmamızdan ümit etmek yolsuzluktur.’ buyurdular.”

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri bir gün Gadîvet köyüne gitmişlerdi. Orada bulunan Şeyh Şâdî isimli müridi sevinç ve neşe içinde onun huzuruna koştı. Hoca Bahâeddin Hazretleri, “Şâdî! Mutlusun.” dedi. Şâdî, “Sizin buraya gelişiniz sebebiyle mutluyum.” dedi. Hoca Bahâeddin, “Senin mutluluğun başka bir sebepten, bizden değil.” dedi. Sonra Şeyh Şâdî’yi bir iş için gönderdiler. Şâdî meclisten ayrılınca Hoca Bahâeddin Hazretleri, “Şâdî’de olan sevinç ve neşe Hak Teâlâ’dandır. Bir yerde birkaç altın para bulmasına rağmen Allah rızasını gözeterek onlara bakmadı, iltifat etmedi.” buyurdular. Şeyh Şâdî tekrar meclise gelince Hoca Hazretleri olup biteni anlatmasını söyledi. O da, “Sizin huzurunuza geliyordum. Yolda birkaç altın para (tenge) gördüm. İnsanlar görmesin diye örtmeyi düşündüm. Sonra tevbe ettim ve kendi kendime, ‘Benim bununla ne işim var. Faydalı olan, ona hiç bakmamamdır.’ deyip üç adım gittim, bu ra-

hatlık (bast hâli) bende oluştu.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hoca Hazretleri, “Bir kimse Allah’ı mâsivâyâ tercih ederse, Hak Teâlâ için dünyevî şeyleri terk ederse, onun elde edeceği en düşük derecedeki mutluluk ve rahatlık böyle olur.” buyurdular.

Rivâyete göre Hoca Bahâeddin Hazretlerinin Nesef şehrinde oturan bir dervişi komşularından biriyle tartışmış ve kalbini kırmıştı. O günlerde bu derviş Buhara’ya gidip Hoca Bahâeddin Hazretlerinin sohbetine katıldı. Fakat Hoca Hazretlerini ona hiç iltifat etmediler. Sonra o dervişe, “Sen memleketin Nesef’te filan kimsenin kalbini kırdın. Biz husûsî olarak Nesef’e gelip onun gönlünü almadıkça senin selâmını almayacağım ve seninle konuşmayacağım.” buyurdular. O derviş Nesef’e dönüp beklemeye başladı. Bir süre sonra Hoca Bahâeddin Hazretleri Nesef’e gelip kalbi kırılan kişinin evine gitti. Evinin kapısına (eşiğine) yüzünü koyarak özür dilediler, “Bu suçu biz işledik, o işlemedi.” diye tevâzu içinde o kişinin gönlünü aldılar. O kişi kendinden geçti, ağlamaya başladı. Sonra dervişi affetti. Hoca Hazretleri’nin de sevenlerinden oldu. Hoca Bahâeddin’in kalbi kırık kişiden müridi adına özür dilemek için Buhara’dan kalkıp gelmesi rivâyeti o bölgede yayıldı. Bu olay Nesef halkından birçok kişi-

nin Hoca Bahâeddin'e bağlanıp mürid olmasına sebep oldu.

Hoca Hazretleri bir grup dervişiyle birlikte bir akşam Dervîş Atâ isimli müridinin evinin damında (üstünde) idiler. O yakınlarda büyük bir köşk vardı. Buhara idârecisi (vâlisi) de o akşam bu köşkün damında idi. Bir grup çalgıcı ve dansçı o idârecinin yanındaydı. Nağra atıp şarkı söylüyorlardı. Hoca Hazretleri, "Gelen bu sesleri dinlemek uygun değildir. Dinlememek lâzım. Tedbir olarak kulağa pamuk tıkayalım." dediler. Bu sözü söyledikleri andan itibâren dışarıdan hiçbir ses duymaz olduk. Hepimizin hâli değişti. Sabah olunca o civardan bazıları, "Geceyi çalgı ve şarkı sesleriyle nasıl geçirdiniz?" diye sordular. Hoca Hazretlerinin dervişleri, "Biz hocamızın yardımını sâyesinde hiç ses işitmedik." deyip olayı tam olarak anlattılar. O soran grup buna çok şaşırды. Bu olay, birçok kişinin Hoca Hazretlerine muhabbet ve bağlılığının artmasına sebep oldu.

Hoca Alâeddin'in şöyle anlattığı nakledilmiştir: "Birgün hocamızın dervişlerinden biri bir miktar elma getirmişti. Hocamız, 'Bir süre bekleyin, yemeyin, bu elma tesbîh ediyor.' buyurdular. Şiir, 'Bütün zerreler konuşmaktadır ama sen kulaksızsın, işitemezsin.' (Onu hamd ile tesbîh et-

meyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız.) Gerçekten Hoca Hazretlerinin dediği gibi oldu. Mecliste hazır bulunanlardan bazıları da o elmaların tesbihini işittiler.”

Hoca Bahâeddin Hazretlerinin bir dervişi şöyle anlatmıştır: “Ben Gadîvet’te idim. Hoca Hazretleri bana ve başka bir derviş arkadaşına hitâben yazılmış bir mektup gönderdiler. Hoca Hazretleri mektubunda şöyle diyordu: ‘Bizim filan kişinin yanında bir ineğimiz var. Hemen beraberce oraya gidin ve onu kesin. Bu konuda hiç gecikmeyin.’ Bunun üzerine ben ve o derviş hemen gittik. O ineği (kesim işinde) tutabilmek için birkaç kişi daha topladık. Hemen o grubun gözü önünde o ineği kestik. Karnını açtıkları zaman herkes şaşırıldı. Çünkü ineğin içinde birkaç yerde hastalık alâmeti vardı. Eğer bir süre daha geçseydi, o inek ölürdü. Oysa Hoca Hazretleri o ineği iki seneden beri görmemişti. Hiç kimseden de onun hakkında bir şey dinlememişti. Bu durumu gören birçok kişinin Hoca Hazretlerine inancı ve bağlılığı arttı.”

Hoca Alâeddin (Attâr) Hazretlerinden şöyle nakledilmiştir: “Hocamız Bahâeddin Nakşbend Hazretleri Karşı şehrinde idiler. Hastalandılar ve hastalıkları uzadı. Bir gece ansızın uzlet ehli sûfilerden bir grup (uzletiyân) kendisine hasta

ziyareti için geldiler. İçlerinde her sınıftan (milletten) insan vardı. Bir süre sonra her biri kendi manevî hâl ve makamlarını Hoca Hazretlerine anlatıp arz etmeye ve hâllerini sormaya başladılar. Bazısı Arapça, bazısı Türkçe ve bazısı da Farsça soruyordu. Hoca Hazretleri onların her birine kendi dilleri ile cevap veriyordu. O gecenin sonuna kadar Hoca Hazretleri o cemaatle meşgul oldular. O dönemde Hocamız, Dervîş İmin Şâh'ın evinde idi.”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞÂH-I NAKŞBEND'İN VEFATI VE YOLUN ONBİR KÂİDESİ

A. Vefâtı

Rivâyete göre, bir zât vefât edince tâziye için cenaze evine giden Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri, insanların ve özellikle kadınların yüksek sesle ağlayıp feryâd ettiğini görmüş ve “Son vaktimiz geldiğinde dervişlere nasıl ölüneceğini öğretiriz.” demişti. Bu yüzden vefâtında ne yapacağı merakla bekleniyordu. Ömrünün sonuna doğru ölümü çok yâdetmeye başlayan Şâh-ı Nakşbend, hastalığı ilerleyince bir kervansaraya gitti. Son hastalığı boyunca kervansarayın küçük bir odasında kaldı. Yanında sâdece seçkin müridleri vardı. Köyüne nisbetle daha tenhâ olduğu için bu kervansarayı tercih etmiş olmalıdır. Yatağından yanındaki müridlerine ayrı ayrı iltifât etti. Sonra Alâeddîn Gucdüvânî'ye, “Alâ! Sofra getir, yemek ye.” dedi ve bu sözü birkaç kez tekrarladı. Yanındaki bazı müridler Hoca Hazretlerinin irşâd icâzetini kime vereceğini merak ediyorlardı. Durumu farkedenden Şâh-ı Nakş-

bend, bu düşüncelerin kendisini sıkıldığını ve icâzet verme işinin kendi elinde olmadığını söyledi. Yatağında uzun uzun duâ etti. Alâeddîn Attâr başucunda Yâsîn okuyordu. Sûrenin yarısına geldiğinde Hoca Bahâeddin insanlara Hak ve hakikatı öğretmekle geçen bir ömrü geride bırakarak bu dünyaya gözlerini yumdu. Tarih 3 Rabî'ü'l-evvel 791 (1 Mart 1389) Pazartesi gecesi idi. Hoca Bahâeddin Hicrî yıl (Ay yılı) hesabıyla 73 yaşını doldurmuş 74'e girmişti. Mîlâdî olarak ise 71 yaşını doldurmuştu.

Hoca Bahâeddin bazı müridlerine Kasr-ı Ârifân'daki bahçesinde bir yeri işâret ederek, "Bizim kabrimiz burası olacak." demişti. Bunu vasiyet telakkî eden müridleri vefâtından sonra onu bahçesine defnettiler. Cenâzesi taşınırken, "Senin köyüne gelen müflisleriz / Cemâlinden bir merhamet dileriz." anlamına gelen Farsça bir beytin okunması da onun vasiyetleri arasındaydı. Önceleri mütevâzi bir durumda olan kabrinin etrafı zamanla mescid, medrese, tekke, misâfirhâne gibi müştemilât ile büyük bir külliye hâline geldi.

Külliye, birbirine kapılarla geçişi olan üç ana bölümden (bahçeden) oluşmaktadır. Birinci kapı Appak Âyim Mescidi'nin bulunduğu bölümde olup Tâk-ı Miyâne Kapısı diye bilinir. İkincisi

Dilâver Kapısı, üçüncüsü ise Bahâeddin Nakşbend'in türbesinin bulunduğu avluya açılan Bâb-ı Selâm'dır. Bu kapıların (dervâze) XVI. asırda yapıldığı tahmin edilmektedir. Külliyyede bazı eski idârecilerin kabirlerinin bulunduğu Dahma-i Şâhân adında bir hazîre bulunmaktadır. Ayrıca misâfirhâne vazifesi gören küçük bir medrese ile Hekim Kuşbegi Mescidi, Ebu'l-Feyz Han'ın annesinin yaptırdığı mescid ve üzeri kümbet şeklinde olan Mescid-i Câmî' gibi binâlar da bulunmaktadır. Hânkâh (tekke) olarak da adlandırılan Mescid-i Câmî', külliyedeki en görkemli yapı olup Şeybânîler'den Ubeydullah Han'ın halefi Abdülazîz Han (1540-1549) tarafından 951 (1544) senesinde inşa edilmiş, Nâdir Han (1642-1645) devrinde ise bu tekke etrafına hücreler ilâve edilmiştir.

Bahâeddin Nakşbend'in türbesinin bulunduğu avlunun kenarında mescid, ortasında çeşme (sakahâne) bulunmaktadır. Diğer köşedeki büyük dörtgen yapı Şâh-ı Nakşbend'in türbesidir. Türbe, yukarıda adı geçen Buhara emîri Abdülazîz Han tarafından 951 (1544) senesinde mermerden dikdörgen şeklinde, blok görünümlü, üstü şebekeli parmaklıkla çevrili görkemli bir hâle getirilmiştir. Buhara civârındaki evliyâ türbelerinde mezartaşı geleneği yaygın olmadığı

cihetle Nakşbend'in de eski bir mezar taşı yoktur. Son yıllarda türbenin yanına dikilen ve üzerine Arapça bir kitâbe yazılan mezartaşı ise târihî ve ilmî bir değer taşımamaktadır.

Buhara halkının sık sık ziyâret ettiği bu türbe muhtelif târihlerde uzak bölgelerden gelen seyahatçılar tarafından da ziyaret edilmiştir. Arminius Vámbéry'nin ziyâret ettiği dönemde türbenin önünde ziyâretçilerin alın sürtmesinden dolayı ezilmiş bir dilek taşı (seng-i murâd), türbenin üzerinde ise birkaç koç boynuzu ile bayrak ve Mekke'den getirilen Kâbe süpürgesi bulunmaktaydı. Vámbéry'den sonra buraya gelen Eugene Schuyler ve O. Olufsen de takrîben aynı şeyleri görmüşlerdi. Yirminci asrın başlarında hâlâ mevcut olan bu techîzât bugün ortadan kaldırılmıştır.

Muhammed Ma'sûm Şîrâzî'nin kaydettiğine göre burada her hafta Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan gece zikir meclisleri kurulmakta, Perşembe ve Pazar günleri ikindi namazından sonra da Hatm-i Bahâeddin adıyla bir nevi Hatm-i Hâcegân zikri icrâ edilmekteydi. Bir asır önceki bu merâsimlerden bugün hangilerininin devam ettiği tam olarak bilinmemektedir.

Yine eskiden, ilkbahar mevsimlerinde Bahâeddin Nakşbend anısına “Îd-i Gül-i Surh” (Kırmızı Gül Bayramı) adıyla şenliklerin düzenlendiği kaydedilmektedir. Îd-i Gül-i Surh merâsimlerinin ne zaman başladığı tam olarak bilinmemekle birlikte, Muhammed Selîm Buhârâyî’nin Keşkûl-i Selîmî adlı eserinde bir vesîleyle H. 1158 (1745) senesindeki Gül-i Surh merâsiminden bahsedildiğine göre, bu gelenek en azından bu tarihten önce başlamış olmalıdır.

“Kırmızı Gül Bayramı” demek olan bu gelenek, Nevruz Bayramı’ndan (21 Mart’tan) on gün sonra, kırmızı çiçeklerin ve güllerin açtığı zamana denk gelirdi. Gül-i Surh Bayramı’nda türbeler ziyaret edilir ve özel törenler yapılırdı. Özellikle Buhara yakınındaki Hoca Bahâeddin Nakşbend’in türbesine gidilir, kurbanlar kesilir, bayram yemekleri pişirilip dağıtılırdı. Geleneklere uygun olarak yapılan şerbetler (şerbet-i kand) idârecilerin emriyle altın ve gümüşten özel kâselerle dağıtılırdı. Bu bayramda insanlar evliyaların mezarlarını ziyaret edip oraya çiçek koyarlar, Kur’an okurlar, ayrıca birbirlerine çiçek verirlerdi. Bu bayramda şakalar yapılır, insanlar eğlenirdi.

Gül-i Surh geleneğinin içindeki eğlenceler zamanla bazı din âlimlerinin eleştirisine sebep

oldu. Bu sebeple bazı idâreciler (özellikle ilk Mangıtlar) böyle bayram törenlerinin şehir içinde yapılmasını yasakladılar. Buna rağmen Gül-i Surh uzun süre devam etti ve törenler mezarlarda (özellikle Bahâeddin Nakşbend türbesinde) yapılıyordu. Bugün Gül-i Surh'un eski merâsim ve ritüellerinin çoğu unutulmuştur. Köylerde ise onlar diğer bahar bayramı ziyâretleri ile karışmıştır. Bahâeddin Nakşbend'in türbesini Nisan 1993'te dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal da ziyaret etmiş ve külliyedeki restorasyona yardım için Türkiye'den (hayırsever bir şahıs tarafından) getirilen parayı bizzat kendisi teslim etmiştir. Bu ziyaretten kısa bir süre sonra vefat eden Özal'ın kabrine Şâh-ı Nakşbend'in türbesinden alınan bir miktar toprağın serpiildiği de bilinmektedir. Ayrıca 17-18 Eylül 1993'te Şâh-ı Nakşbend'in 675. doğum yıldönümü münasebetiyle Özbekistan Devleti tarafından külliye de törenler düzenlenmiştir.

B. Kendisine İsnâd Edilen Eserler

Bahâeddin Nakşbend'in hayâtından bahseden eski ve en güvenilir kaynaklarda onun yazılı bir eserinin varlığından söz edilmemiştir. Eğer bir eseri olsaydı, sözlerini ve menkıbelerini derleyen şahıslar muhtemelen bunun adını zikreder

veya ondan alıntı yaparlardı. Ayrıca bu eser istinsah edilerek çoğaltılır ve kütüphanelere intikâl ederdi. Böyle bir durum olmadığına göre Hoca Bahâeddin'in yazılı bir eserinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak sonraları yazılmış bazı eserlerde Hoca Bahâeddin'e bazı eserler nisbet edilmiştir. Muhtelif kaynaklarda dağınık olarak zikredilen bu eserler, çoğunlukla isim benzerliği yüzünden yanlışlıkla nisbet edilmiştir. Meselâ ismi Bahâeddin olan başka müelliflerin eserleri, yanlışlıkla Bahâeddin Nakşbend'e izâfe edilmiştir.

Bahâeddin Nakşbend geride yazılı bir eser bırakmamış ise de, birçok mürîd ve halife yetiştirmiş, bu sâyede kurduğu tarîkat asırlar boyu devam etmiş ve geniş bir coğrafyada yayılmıştır.

Önceleri Hâcegân tarîkatı adıyla anılırken, Hoca Bahâeddin Nakşbend'den sonra onun ismine nisbetle Nakşbendiye adını alan bu tasavvuf yolunda onbir prensip (kâide) bulunmaktadır. Nakşbendî metinlerinde bu onbir kâideden ilk sekizinin Abdülhâlik Gucdüvânî tarafından belirlendiği, vukûf-i zamânî, vukûf-i adedî ve vukûf-i kalbî şeklindeki son üç kâidenin ise Hoca Bahâeddin Nakşbend tarafından ilâve edildiği ifâde edilmiştir. Bu onbir kâide hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

C. Kelimât-ı Kudsiyye (On Bir Kâide)

Nakşbendiyye’de tasavvufî eğitimin önde gelen ilkeleri on bir Farsça terim ile özetlenmiştir. Bunlar günlük hayatta ve zikir esnâsında mürîdin riâyet etmesi gereken kâidelerdir. Bu kâidelere Nakşbendî literatüründe “Kelimât-ı Kudsiyye/Değerli Sözler” adı verilir. Bu onbir kâideden sekiz tanesini Abdülhâlik Gucdüvânî’nin belirlediği kabul edilmekte olup, bu sekiz kâideden ilk dördü mürîdin günlük hayatta uyması gereken kurallardır. Diğer dördü ise günlük evrâd ve zikir esnâsında uyacağı prensiplerdir.

Muhammed Pârsâ, Abdülhâlik Gucdüvânî’nin derlediği sekiz kâideden günlük hayatla ilgili ilk dördünü zikrin esâsı, günlük evrâd ile ilgili diğer dördünü ise zikrin rükünleri olarak tasnif etmiştir. Çünkü görünüşte zikir günün belli vakitlerinde icrâ edilen bir evrâd ise de, hakîkatte günün her ânına ve beden her hücre sine yayılan bir bilinç düzeyidir. Ahmed Kâsânî (ö. 949/1542) de bu kâidelerin bir zâhirî, bir de bâtınî anlamları olduğunu, mürîdlerin mânevî mertebeleri farklı olduğu için kendi kâbiliyetlerine göre bu kâideleri anladıklarını ifâde etmiş ve ilk dört kâidenin zâhirî ve bâtınî mânâlarını

açıklamıştır. On bir kâide şunlardır:

1. Hûş der dem

Her nefes alıp verişte bilinçli olmak, yani her ân Allah ile olmak ve gaflete düşmemek anlamında bir terimdir. Nefes alıp verirken çıkan “he” sesi, sâlike gayb-ı hüviyyeti yani Allah’ın zâtını hatırlatmalıdır. Verilen her nefes bir hazinedir, ancak insanlar çoğunlukla bunun farkında değildirler. Verilen her nefes insanın değerli ömründen bir parça koparıp götürür ve yerine başka bir şey konamaz. Bu sebeple her ânı şuurlu geçirmek gerekir. Hûş der dem teriminin bir mânâsı da sâlikin içinde bulunduğu makâm ve hâle riâyet etmesidir.

2. Nazar ber kadem

Zâhirî anlamı, sâlikin lüzumsuz şeyler görüp gönlünün dağılmaması için yürürken önüne (ayağına) bakması anlamında bir terimdir. Bu terimi, sûfînin yürürken gaflet içinde olmaması ve attığı adımları hayır yolunda atmak için bilinçli olması şeklinde yorumlayanlar da vardır. Ahmed Kâsânî nazar ber kademin bâtınî mânâsını şöyle açıklamıştır: “Sûfî tasavvuf yolunda hangi makama ulaşmış ise kalben oraya

nazar etmeli, böylece gaybet değil huzûr ve sahv içinde olmalıdır ki buna fark ba'de'l-cem' de derler." İlk dönem sûfîlerinden Ebû Muhammed Murta'îş (ö. 328/940), "Sûfî, himmeti (nazarı, düşüncesi) ayağının yanında olan kişidir." demiş, Hüc-vîrî de bu sözü sûfînin bedeni neredeyse kalbi ve düşüncesi de oradadır, bu kişi gaybeti olmayan bir huzûr ve cem'u'l-cem makâmındadır, diye yorumlamıştır.

Ahmed Kâsânî'nin bâtınî yorumu, Hüc-vîrî'nin yorumuna benzemektedir. Nazar ber kademin bir diğer mânâsı şudur: "Sâlik nefs engellerini aşmada ve tasavvuf yolunda öyle hızlı ilerlemeli ki, gözünün ulaştığı son noktaya bir anda adımını atıp ulaşmalıdır." Meykede-i Muhabbet adlı eserde bu terimin "Nazar ber kıdem" şeklinde okunup, ezelî (kadîm) olan Allah'ı düşünmek ve dünyânın fânî olduğunu bilmek diye yorumlanabileceği söylenmiştir. Bu terim bazı kaynaklarda "Nazar der kadem" şeklinde kaydedilmiş ise de mânâsı değişmez.

3. Sefer der vatan

Vatanda yolculuk anlamına gelen bu terime yüklenen mânâlar şunlardır: 1. Sâlikin kötü huylardan iyi huylara, beşerî sıfatlardan melekî sıfatlara doğru sefer etmesi ve ahlâkını değiştirmesi.

2. Mürîd olmak isteyen kişinin uygun bir şeyh bulmak gâyesiyle yolculuk etmesi ve farklı şehirlerde dolaşması. 3. Sûfînin vatanda yani halvet odasında zikir ve mücâhede ile meşgul olarak kalp gözünün açılması ve bu kalp gözüyle âlemi müşâhede etmesi, âlemin ilginçliklerinde bu göz ile yolculuk etmesi. 4. Sûfînin kalben dünyevî düşüncelerden ve mâsivâdan Allah'a doğru sefer etmesi.

4. Halvet der encümen

Toplum içinde yalnızlık anlamına gelen bu terim sûfînin bir köşeye çekilmeyip halk arasına karışmasını, ancak bedenlen halk arasında iken kalben onlardan ayrı, yalnız ve Allah ile birlikte olmasını ifâde etmektedir. Görünüşte halk ile hakîkatte Hak ile el kârda gönül yârda (dest be kâr ve dil be yâr), beden pazarda kalp yârda (ten der bâzâr ve dil bâ yâr) gibi deyimler bu mânâda kullanılmıştır. *“Onlar, ne ticâret ne de alış verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır.”* âyetinde halvet der encümen prensibinin tavsiye edildiği kabul edilir. Bahâeddin Nakşbend hacca gittiğinde Minâ Pazarı'nda bir gencin yaklaşık 5000 dinarlık ticâret yaptığı halde kalbinin bir an bile Allah'tan gâfil kalmadığını müşâhede ederek

ondan övgüyle bahsetmiştir.

Evliyâ Kebîr'in bu terimi izah ederken şöyle dediği nakledilir: "Zikre devam eden kişi onun vecd ve istiğrâkı ile öyle bir mertebeye ulaşır ki, zikir kalbini kuşattığı için pazara girse bile hiçbir ses duymaz." Ubeydullah Ahrâr da zikre kendini veren sâliklerin beş altı gün bu hâli yaşadıklarını ve bu süre içinde halkın ses ve gürültülerini zikir olarak işittiklerini ilâve etmiştir. Ahmed Kâsânî'ye göre halvet der encümenin bâtinî mânâsı, kesrette vahdeti müşâhede etmektir. Kudsî bir hadisteki, "*Kulum bana nâfilelerle yaklaşmaya devam eder, sonunda onu severim. Onu sevince de işitmesi, görmesi, dili ve eli olurum. Benimle işitir, benimle görür.*" ifâdelerinde halvet der encümen prensibinin anlatıldığı söylenir. Bu yönüyle halvet der encümen yani halk içinde Hak ile olmak yeni ve orta dereceli sûfîlerin değil, tasavvufî eğitimin sonuna ulaşmış kişilerin ulaşabileceği bir makâmıdır. Halk içinde Hak ile olmak, sûfînin dünyevî bir iş ile meşgul olarak sıradan bir insan gibi yaşamasını ve bu sâyede mânevî hâlini halktan gizlemesini esas alan bir prensip olup tasavvuftaki melâmet düşüncesinden gelmektedir.

Buraya kadar anlatılan dört terim, sûfînin günlük hayatta dâimâ uyması gereken prensip-

lerdir. Bundan sonrakiler ise daha ziyâde zikir ile alâkalıdır.

5. Yâd kerd

Zikretme ve hatırlama anlamına gelen bu terim, mürîdin şeyhinden vird olarak aldığı zikri kalbi ya da dili ile icrâ etmesi demektir. Nakşbendiyye'nin ilk dönemlerinde dudakları kapatıp dili damağa yapıştırarak kelime-i tevhîdi kalbî yolla icrâ etme şeklindeki zikir genel kabul görmüştür. Zikirten maksad Allah'tan gâfil olmamak ve ona sevgi ile bağlanmaktır.

6. Bâz geşt

Geri dönüş veya başka bir makâma dönüş anlamına gelen bu terim, nefesi tutarak kalp ile birkaç kez yapılan kelime-i tevhîd zikrinden sonra nefesi salarak dil ile *"Îlâhî ente maksûdî ve rızâke matlûbî/Allah'ım! Maksadım sensin ve isteğim senin rızandır."* cümlesini söylemeyi ifâde eder. Bu cümle sâyesinde kalbe gelebilecek olan iyi ve kötü tüm düşüncelerin (havâtır) silindiği söylenir. Kalbe gelen havâtır bu cümle ile geri döndüğü, ya da sûfî kalp ile kelime-i tevhîd zikrinden sesli ve farklı bir zikre döndüğü için yahut da sâlik bu cümle ile kalben Allah'a döndüğü için

bâz geşt diye adlandırılmış olmalıdır. Yeni mürîdlerin bu cümleyi önceleri taklîdî olarak söyledikleri ve zamanla hakîkatına erdikleri ifâde edilir.

7. Nigâh dâşt

Koruma, muhâfaza etme anlamındaki bu terim, kalbin dünyevî düşüncelerden korunmasını ifâde eder. Nefesi tutarak yapılan kelime-i tevhîd zikrinin gâyesi de aynıdır. Ubeydullah Ahrâr'a göre nigâh dâşt, ilâhî ente maksûdî, cümlesiyle Hakk'a dönen sâlikin bu dönüş ve yöneliş hâlini muhâfaza etmesidir. Bu terim bazı kaynaklarda nigh dâşt şeklinde kaydedilmiş ise de mânâsı aynıdır.

8. Yâd dâşt

Hatırında tutma, anma anlamına gelen bu terim, daha önce zikredilen üç terimin gâyesi olup Allah'ı hatırlama hâlinin dâimî olmasını ifâde eder. Buna müşâhede ve gaybetsiz huzûr da denir. Ubeydullah Ahrâr'a göre yâd dâşt, nigâh dâştın derinlemesine yapılmasıdır.

9. Vukûf-i zamânî

İçinde bulunulan hâlin ve zamânın bilincinde olmak anlamındadır. Sâlik, içinde bulunduğu hâlin şükrü mü yoksa tevbeyi mi gerektirdiğini bilmeli, kabz yani mânevî sıkıntı hâlinde istiğfâr, bast yani rahatlık ve neşe hâlinde ise şükretmelidir. Bu hâllere riâyet ederek gereğini yapmaya vukûf-i zamânî denir. Diğer bir ifâdeyle vukûf-i zamânî gönül muhâsebesidir, sâlikin zamanının nasıl geçtiğini düşünmesidir. Bazılarına göre vukûf-i zamânî sâlikin kelime-i tevhîd zikrini okurken Allah'ın huzûrunda olduğunu bilmesi ve dünyevî düşüncelerden sıyrılmasıdır.

10. Vukûf-i adedî

Zikirde sayıya riâyet etmek anlamındadır. Sâlik düşüncelerinin dağılmasını engellemek gâyesiyle kalben yaptığı zikrin sayısını bilmelidir. Nefesini tutarak üç, beş, yedi ya da yirmi bir defa kelime-i tevhîd okumalı, zikrin tek sayıda olmasına özen göstermelidir.

Bahâeddin Nakşbend'in "Vukûf-i adedî ilm-i ledünnînin ilk mertebesidir." dediği ve bu târifin yeni mürîdler için geçerli olduğu söylenir. İleri derecedeki sûfîlere göre ise vukûf-i adedî, tek olan Allah'ın, sayıları çok olan kâinât eşyâsında

(a' dâd-ı kevnî) tecellî ettiğinin bilincinde (vâkîf) olmaktır.

11. Vukûf-i kalbî

Bu terimin iki mânâsı vardır. Birincisi sâlikin zikir esnâsında Allah'ın huzûrunda olduğunun bilincinde olması, ikincisi ise zikir esnâsında kalbine teveccüh edip kalben zikrin mânâsının bilincinde olmasıdır.

SONUÇ

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretlerinin Orta Asya'da Kur'ân ve Sünnet çizgisinde tesis ettiği tasavvuf anlayışı zamanla Anadolu, Balkanlar, Hindistan ve Orta Doğu ülkelerine yayılmış ve bu sâyede İslâmiyet'in manevî boyutu geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Onun yaptığı belki de en önemli iş, tasavvuf ile dînin zâhirî ilimlerini, bir diğer ifadeyle sûfiler ile ulemâyı ya da tekke ile medreseyi bir birinden ayrı, hatta rakip olarak gören anlayışı reddetmiş ve din âlimlerine büyük bir saygı göstermiş olmasıdır. Bu sâyede, temellerini attığı tarîkat İslâmî kurallara ve sünnî anlayışa bağlı olan yapısını hiç bozmadan asırlarca devam ettirebilmiş ve heterodoks akımların zararlı tesirlerinden büyük ölçüde korunabilmiş-

tir. Ayrıca Bahâeddin Nakşbend, melâmet anlayışının bazılarınca yanlış yorumlanmaya başladığı bir dönemde, bu anlayışı dînî-şer'î çizgi ile birleştirerek yeni bir sentez yapabirmiştir.

Ulemâ ile barışık bir tasavvuf anlayışı tesis etmenin yanı sıra, Hoca Bahâeddin Nakşbend'in en önemli faaliyetleri, Hâcegân tarîkatının unutulmaya yüz tutan prensiplerini tekrar ihyâ etmesidir. Bunlar sesli zikir yerine sessiz (hafî) zikri, halvet yerine sohbeti esas alması, semâ ve mûsîkîye de uzuk durmasıdır. Bunlar da aslında medrese ile tekke arasını uzlaştırma gâyesine yönelik çabalardır. Ayrıca Bahâeddin Nakşbend Hazretleri mesleği olmayan işsiz kişileri müridliğe kabul etmeyerek tekkelerin istismar odağı hâline gelmesinin önüne geçmiştir. Bunlara ek olarak, Hâcegân tarîkatının sekiz kâidesine vukûf-i zamânî, vukûf-i adedî ve vukûf-i kalbî şeklinde üç prensip daha ekleyerek bunları onbire çıkardığı kabul edilmektedir.

Önceleri Hâcegân tarîkatı adıyla anılmakta iken, zamanla Bahâeddin Nakşbend'in ismine izâfetle Nakşbendiyye adıyla meşhur olan bu tasavvuf ekolünün mâhiyetini en iyi özetleyen, Uşşâkî şeyhi merhum Hüseyin Vassâf'ın (ö. 1929) şu cümleleridir: "Bu tarîkat-ı aliyye'de ihdâs olunmuş bid'at olmadığından ve meslekle-

rine lâubâlîlik girmediğinden efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye’de hakkıyla hüsn-i kabûl görmüş ve pek sür’atle intişâr etmiştir (yayılmıştır). Bu intişârında âmil-i müessir ise ekseriyetle ulemâ-i İslâmiyye’nin rağbetkâr olmasıdır.”

Hoca Bahâeddin Nakşbend Hazretlerinin hayatı ve düşüncelerini özetleyen bu küçük eser kaleme alınırken onun menkıbelerini ve sözlerini ihtivâ eden en eski ve en güvenilir Farsça kaynak eserler esas alınmış ise de, akademik ağırlıktan uzak kalmak için söz ve menkıbelerin kaynakları dipnotlarda gösterilmemiş, sade bir dil kullanılmaya çalışılmış ve geniş kitlelerin istifâdesi hedeflenmiştir.

Bu küçük eserin, Şâh-ı Nakşbend Hazretlerinin düşünce dünyasını günümüz insanına aktarmaya vesîle olması temennîsiyle. Ve minallâhi’t-tevfîk.

Muhammed Bahâeddin (k.s.)

ŞÂH-I NAKŞBEND HAZRETLERİ

Muhammed Bahâeddin Nakşbend Hazretlerinin Orta Asya'da Kur'ân ve Sünnet çizgisinde tesis ettiği tasavvuf anlayışı zamanla Anadolu, Balkanlar, Hindistan ve Orta Doğu ülkelerine yayılmış ve bu sâyede İslâmiyet'in manevî boyutu geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Onun yaptığı belki de en önemli iş, tasavvuf ile dinin zâhiri ilimlerini, bir diğer ifâdeyle sûfiler ile ulemâyı ya da tekke ile medreseyi bir birinden ayrı, hatta rakip olarak gören anlayışı reddetmiş ve din âlimlerine büyük bir saygı göstermiş olmasıdır. Bu sâyede, temellerini attığı tarikat İslâmî kurallara ve sünni anlayışa bağlı olan yapısını hiç bozmadan asırlarca devam ettirebilmiş ve yanlış akımların zararlı tesirlerinden büyük ölçüde korunabilmiştir.

ISBN 978-9944-774-31-4

9 789944 774314

facebook.com/nasihatyayinlari

twitter.com/Nasihatyeyin

www.nasihatyayinlari.com